

JÁN MLYNÁRIK

K HOSPODÁRSKEJ A SOCIÁLNEJ PROBLEMATIKE SLOVENSKA V ROKOCH DOČASNEJ STABILIZÁCIE KAPITALIZMU (1924—1929)

Úlohou tejto štúdie je zistiť, aké miesto zaujíma obdobie dočasnej stabilizácie vo vývine slovenského priemyslu (I. časť). Pôjde nám tu iba o skúmanie tohto javu na základe vývinu priemyslových podnikov a počtu robotníkov, ktorí v nich pracovali, teda nebudeme všestranne skúmať toto obdobie z hľadiska vývinu finančného kapitálu, hodnoty výroby atď. Pokúsime sa ukázať štruktúru slovenského priemyslu v rokoch 1900—1930, ako sa v jednotlivých obdobiach menila, ako sa zmeny v nej odrážali na vývine priemyslového proletariátu. Jedine takto budeme môcť ukázať obdobie stabilizácie v *celkovom vývine* slovenského priemyslu — teda pôjde nám tu najmä o zachytenie *vývinových tendencií*.

V druhej časti štúdie budeme podrobnejšie skúmať obdobie stabilizácie, ako sa prejavovala vo výrobe jednotlivých priemyslových odvetví, vo využití výrobných kapacít podnikov, v zakladaní a odbúravaní podnikov v jednotlivých rokoch, oblastiach a podľa jednotlivých odvetví. Nazdávame sa, že tieto skutočnosti je potrebné najprv osvetliť na základe štatistického a iného faktického materiálu, aby sme mohli posúdiť, do akej miery stabilizácia zasiahla aj Slovensko. Vychádzať z apriórnej zásady, že na Slovensku o stabilizácii fakticky nemožno hovoriť, pretože sa tu odbúraval priemysel — ako sa to robilo — (pravda, neurčujúc kedy, v akom tempe, aký počet závodov bol postihnutý atď.), bolo by mylné. Potom by bolo ťažko vysvetliť mnohé otázky z vývinu robotníckeho hnutia, zo sociálnej problematiky.

I

Vzrast priemyslu a (jeho) rýchly proces sústreďovania výroby do stále väčších podnikov je jednou z najcharakteristickejších zvláštností kapitalizmu. Študovať tento proces môžeme najúplnejšie a najpresnejšie podľa priemyslovej štatistiky. Hoci nám ide len o zistenie vývinu priemyslu v rokoch dočasnej stabilizácie kapitalizmu na Slovensku, bude potrebné všimnúť si aj predchádzajúci vývin, aby sme objasnili tempo rastu a vývinu priemyslu.

Uvádzame údaje o absolútnom počte závodov a robotníkov (zamestnancov) v rokoch 1900—1930, pričom počítame iba závody, zamestnávajúce nad 20 robotníkov, t. j. závody (sčasti) stredné a veľké¹ (tab. 1).

Tabuľka 1

Druh výroby	Závody				Robotníci (zamestnanci)			
	1900	1910	1926	1930	1900	1910	1926	1930
baníctvo a hutn.	66	51	42	48	11 674	11 758	8 744	14 118
kovopriemysel	74	81	72	84	12 775	17 893	12 666	10 985
chemický priemysel	13	21	42	28	1 301	2 866	4 874	3 230
drevársky priem.	102	118	285	179	7 308	8 707	15 581	12 536
stavebný priem.	103	153	171	183	5 968	10 089	9 781	14 353
sklársky priem.	15	20	12	10	1 909	3 010	3 181	2 511
textilný priem.	28	43	26	33	4 237	9 509	11 032	11 017
kožiar. a kefár. pr.	19	17	19	20	1 782	2 588	2 076	1 598
gumáren. priem.	—	1	1	n. ú.	—	130	396	n. ú.
papier. a celulóz.	11	25	18	26	1 799	4 408	4 197	5 412
potrav. priem.	48	57	51,3	121	5 891	8 444	15 701	11 147
elektrárne	—	5	5(?)	19	—	155	402	1 029
grafický priem.	6	8	40	19	172	248	1 308	978
S p o l u	485	600	1291	770	54 816	79 805	89 939	88 914

Tabuľka 2

Výrobné odvetvia	Absolútny pomer (+ -) v %					
	závody			robotníci (zamestnanci)		
	1900—10	1910—26	1926—30	1900—10	1910—26	1926—30
baníctvo a hutn.	- 22,7	- 17,6	+ 14,2	+ 0,7	- 25,7	+ 61,4
kovopriemysel	+ 9,4	- 11,1	+ 16,6	+ 40,0	- 29,2	- 13,3
chemický priemysel	+ 61,5	+ 100,0	- 33,3	+ 120,0	+ 70,0	- 34,2
drevársky priem.	+ 15,7	+ 139,8	- 36,7	+ 19,0	+ 78,9	- 19,6
stavebný priem.	+ 48,5	+ 11,7	+ 7,0	+ 69,0	- 3,0	+ 47,1
sklársky priem.	+ 33,3	- 40,0	- 16,0	+ 57,0	+ 5,7	- 20,9
textilný priem.	+ 53,5	- 39,5	+ 26,9	+ 124,0	+ 16,0	- 0,1
kožiar. a kefár. pr.	- 10,5	+ 11,7	+ 5,2	+ 45,0	- 18,8	- 23,9
gumáren. priem.	—	—	?	—	+ 204,0	?
papier. a celulóz.	+ 127,2	- 28,0	+ 41,1	+ 145,0	- 4,8	+ 29,6
potrav. priem.	+ 19,5	+ 782,4	- 76,4	+ 43,2	+ 86,3	- 29,3
		+ 0,0	+ 280,0			
elektrárne	—	(+ 940,0)	- 63,4	—	+ 159,0	+ 156,7
grafický priem.	+ 33,3	+ 400,0	- 52,5	+ 44,0	+ 42,0	- 33,0
Celkový prírastok úbytok	+ 23,6	+ 115,1	- 40,3	+ 45,6	+ 12,7	- 1,1

¹ Údaje podľa uhorských štatistík spracované vo výročnej zpráve Ústredného združenia slovenského priemyslu *Slovenský priemysel roku 1929*, Turč. Sv. Martin 1930, 15.

Čs. štatistika, zv. 119 — Sčítanie živnostenských závodov v RČS podľa stavu dňa 27. 5. 1930, diel II, Praha 1935, 26—27.

Na uvedených údajoch nás bude zaujímať predovšetkým, aký bol absolútny prírastok či pokles závodov a robotníkov v jednotlivých výrobných odvetviach medzi obdobiami rokov 1900—1910, 1910—1926, 1926—1930. Tento vývin (tendenciu) si vyjadríme v %, pretože v absolútnych číslach ho možno ťažko študovať (tab. 2).

Z uvedených údajov jasne vyplýva vývin (rast či pokles) závodov a robotníkov v jednotlivých odvetviach za určité obdobia.²

Ak si všimneme vývin počtu závodov, vidíme, že v rokoch 1900—1910 vzrastali až na baníctvo a hutníctvo všetky výrobné odvetvia. No v období 1910—1926 už 5 výrobných odvetví zaznamenáva pokles, t. j. počet závodov klesá. Dovtedajšia vzostupná tendencia vzrastu priemyslu (až na baníctvo a kožiarsky priemysel) je zastavená. Najciteľnejšie je, že pokles (úbytok) závodov zaznamenávajú najdôležitejšie odvetvia priemyslu: baníctvo a hutníctvo, kovopriemysel, textilný priemysel a papiernický priemysel. Zlom vo vývine priemyslu nastáva v posledných rokoch svetovej vojny a na začiatku predmníchovskej republiky, keď český finančný kapitál a monopoly určujú Slovensku vlastnú hospodársku politiku. Vývinový cyklus priemyslových závodov bol teda na Slovensku deformovaný, zabrzdený. Hoci celkový počet závodov v období 1910—1926 stúpa o 115,1%, je to zásluhou predovšetkým grafického, potravinárskeho³ a drevárskeho priemyslu, t. j. toho, ktorý je v podstate zviazaný s poľnohospodárstvom a ťažbou z prírodného bohatstva Slovenska.

V rokoch 1926—1930 vývin priemyslu zaznamenáva pokles v piatich odvetviach, a to najmä v tých, ktoré dovtedy zaznamenali prírastok (vzostup): v chemickom, potravinárskom a drevárskom priemysle. Nepochybne sú tu už prejavy pôsobenia svetovej hospodárskej krízy. Celkový počet závodov v rokoch 1926—1930 klesá o 40,30 %. Pravda, vcelku tento pokles nebol taký veľký, ak ho skúmame bez odvetví, v ktorých už pôsobila kríza alebo ktoré boli odkázané na sezónnu prácu (mlyny, cukrovary ap.) — t. j. drevárskeho a potravinárskeho priemyslu. Bez týchto odvetví bolo na Slovensku roku 1926

² V hodnoteniach o rozbere používame delenie: roky 1900—1910, 1910—1926, 1926—1930. Toto delenie sa používa jedine z hľadiska materiálu. Pretože nemáme súhrnné údaje o každoročnom sčítaní závodov, musíme používať zatiaľ medzníky, z ktorých tieto údaje pochádzajú. Naše medzníky — používané pre nedostatok iných súborných faktov — nezodpovedajú skutočným objektívnym medzníkom v histórii (napr.: 1900 — začiatok prvej svetovej vojny, koniec vojny — 1921, 1921—1924, 1924—1930). Avšak aj tak, ak ich uvádzame, ide nám najmä o zachytenie zásadných tendencií vývinu priemyslu pred a po prvej svetovej vojne — v predmníchovskej ČSR. Z tohto hľadiska majú uvádzané fakty svoju oprávnenosť, pretože objektívne správne uvádzajú obraz o vývine slovenského priemyslu v prvom tridsaťročí nášho storočia. Štatistické údaje o sčítaní priemyslových závodov z roku 1919 a 1921 nemožno fakticky používať pre ich neúplnosť (pozri *Štatistická príručka RČS II*, Praha 1925, 108). Údaje o súbornom sčítaní závodov z roku 1924 nejestvujú, preto sme nútení používať údaje Svazu slovenských priemyselníkov z roku 1926.

³ Pri potravinárskom priemysle sú štatistické údaje odlišné od ostatných odvetví. Od roku 1910 stúpol počet závodov z 57 na 513 roku 1926 a potom opäť poklesol roku 1930 na 121. Ak ide v rokoch 1910—1926 o vzrast, tak v drivej väčšine malých podnikov (zamestnávajúcich 20—30 robotníkov), ktoré v čase sčítania (poľnohosp. sezóny) pracovali, no potom opäť zastavili výrobu. V sčítaní závodov roku 1930 (v máji) pravdepodobne ešte mnoho z nich nepracovalo alebo už sa začala v tomto odvetví hospodárska kríza.

443 závodov a roku 1930 — 411 závodov, teda *ide tu o pokles 32 závodov*, t. j. o 8 %.

Vcelku možno konštatovať, že vývin priemyslu v rokoch 1910—1930 na Slovensku je v značnej miere zabrzdzený. Dovtedajšie tempo vzostupného vývinu (1900—1910) sa zastavuje. Pokračuje síce — no nie pravidelne, priamo. Silno tu badať vonkajšie zásahy (českého veľkokapitálu), ktoré najviac brzdia vývin ťažkého priemyslu, no nevynechávajú často ani ľahký priemysel (sklársky, textilný). Ak bolo roku 1900 na Slovensku v baníctve a hutníctve 66 závodov (nad 20 zamestnancov), roku 1930 ich bolo iba 48, t. j. o 18 menej (—27,2 %). Aj keď v rokoch 1926—1930 toto odvetvie zaznamenalo prírastok 14,2 % závodov, predsa z celkového hľadiska vývinu tohto odvetvia bola tu zostupná, klesajúca tendencia. Podobne to bolo aj pri iných odvetviach, ktoré síce v rokoch 1926—1930 zaznamenali vzrast, no naproti predvojnovým rokom sa vyznačovali klesajúcou tendenciou. Tak aj v kovopriemysle sa počet závodov od roku 1910 do roku 1930 zväčšil iba o 3 závody, hoci iba v období jedného desaťročia (1900—1910) vzrástol o 7 závodov.

Podobnými výkyvmi prebiehal aj vývin v sklárskom a textilnom priemysle. V oboch odvetviach bolo roku 1910 63 závodov, no roku 1930 už iba 43 závodov. *Podľa uvedených štatistických údajov sa vlastne ani jedno odvetvie priemyslu na Slovensku nevyvíjalo priamočiarou vzostupnou tendenciou, ale bolo poznamenané nerovnomerným, často klesajúcim zostupným vývinom (najmä v rokoch 1920—1930).*

Vývin priemyslu nebol bez vplyvu na vývin priemyslového proletariátu. Na vzraste či poklese priemyslového proletariátu sa vlastne najjasnejšie odráža nerovnomerný vývin slovenského priemyslu.

V rokoch 1900—1910 počet zamestnancov (robotníkov)⁴ v priemysle vzrástol vo všetkých výrobných odvetviach o 45,6 %. Ani jedno odvetvie nezaznamenalo pokles. No už v rokoch 1910—1926 až 5 výrobných odvetví zaznamenáva pokles robotníkov (baníctvo, kovopriemysel, stavebnícky priemysel, kožiarsky a papiernický priemysel). Celkový počet robotníkov vzrástol iba o 12,7 %. Najmarkantnejšie sa odbúravanie a zatlačovanie slovenského priemyslu odrazilo práve na počte robotníkov v rokoch 1926—1930. V tomto období až 8 odvetví zaznamenáva úbytok robotníkov a ich celkový počet klesá o 1,1 %. Vidieť tu už absolútne klesajúci počet proletariátu. Ak v rokoch 1900—1910 počet priemyslového proletariátu vzrástol o 24 989 robotníkov, v rokoch 1910—1930 vzrástol iba o 9109 robotníkov. Pravda, ide tu iba o priemyslový proletariát, aj to v závodoch nad 20 robotníkov.⁵ Veľkú časť, dokonca aj prevažnú väčšinu proletariátu viazali malé podniky (do 5 robotníkov) a väčšie podniky (5—20 robotníkov).

V niektorých odvetviach — ako v baníctve a hutníctve, sklárskom a textil-

⁴ Keď uvádzame počet zamestnancov v závodoch, myslíme tým najmä počet robotníkov, pretože na dozorcov, technický a úradnícky personál z celkového počtu zamestnancov pripadá iba 2—3%.

⁵ Počet proletariátu a poloproletariátu vzrástol absolútne a relatívne v iných odvetviach hospodárstva: v doprave, peňažníctve, obchode, v slobodných povolaniach a pod.

nom priemysle — síce počet závodov klesal, no počet (koncentrácia) robotníkov stúpil. Tak v baníctve a hutníctve pracovalo roku 1900 v 66 závodoch 11 674 robotníkov, no roku 1930 v 48 závodoch pracovalo 14 118 robotníkov — teda o 2444 viac. Avšak v niektorých odvetviach bol vývin opačný (v kovopriemysle); koncentrácia robotníctva tu nepokračovala, ale klesala.

Vcelku z uvedených konštatovaní o tempe rastu priemyslového proletariátu v závodoch nad 20 robotníkov vyplýva,⁶ že *základné jadro priemyslového proletariátu na Slovensku početne veľmi málo vzrastalo, ba dokonca klesalo, zmenšovalo sa*. Bol to nepriaznivý a nenormálny zjav pre vývoj robotníckeho hnutia na Slovensku. Zatiaľ čo počet obyvateľstva aj proletariátu iného (nepriemyslového), počet nádeňníkov a iných proletárskych vrstiev stúpil — počet priemyslového proletariátu v pomere k tomuto celkovému počtu stále (od roku 1921) klesal. To bola zvláštnosť robotníckeho hnutia na Slovensku, činiteľ, ktorý objektívne oslaboval robotnícke hnutie. A zvlášť nepriaznivé na tejto skutočnosti bolo, že najprudšie klesal počet proletariátu v ťažkom priemysle (zatiaľ čo v ľahkom stúpil). Ak v ťažkom priemysle na Slovensku pracovalo roku 1910 32 517 robotníkov (v závodoch nad 20 zamestnancov), roku 1930 ich pracovalo 28 333. Išlo tu aj o absolútny pokles (z hľadiska proletariátu samého), aj relatívny pokles (z hľadiska pomeru k celému obyvateľstvu).

Pre bližšie objasnenie štruktúry slovenského priemyslu a zároveň aj priemyslového robotníctva uvádzame, aké mali % zastúpenie (podiel) jednotlivé priemyslové odvetvia⁷ (tab. 3).

Podľa uvedených údajov bolo v priemysle v rokoch 1900—1910 týchto 5 hlavných odvetví (t. j. odvetvia, ktoré mali najviac závodov): stavebnícky a drevársky priemysel, kovopriemysel a hutníctvo s baníctvom, potravinársky priemysel. No v rokoch 1926—1930 máme už iný obraz: vedúce miesto zaujíma drevársky priemysel (z druhého miesta v rokoch 1900—1910), na druhé sa dostáva potravinársky (z piateho), na tretie stavebnícky (z prvého), na štvrté kovopriemysel (z tretieho) a na posledné miesto baníctvo a hutníctvo (zo štvrtého). Konštatované skutočnosti nie sú náhodné: rozhodujúce postavenie drevárskeho priemyslu a potravinárskeho priemyslu na Slovensku v rokoch predmníchovskej republiky (do roku 1930) nepochybne súvisí s celkovou politikou českého finančného kapitálu urobiť zo Slovenska agrárny, surovínový doplnok vyspelého českého priemyslu, s čím súvisí aj drancovanie slovenského prírodného bohatstva (drevársky priemysel). Presunutie stavebníckeho priemyslu z prvého miesta na tretie súvisí s celkovou hospodárskou politikou, so zaostávaním priemyslu a neutešenými materiálnymi podmienkami obyvateľstva. Posunutie kovopriemyslu a baníctva s hutníctvom z tretieho na

⁶ Tohto proletariátu si treba všimaf najmä preto, lebo on tvoril kostru, hlavné jadro robotníckeho hnutia. Väčšie závody — a to nad 20 zamestnancov — boli práve najčastejšie ohniskami triednych bojov. V menších podnikoch, kde bol ešte často patriarchálny pomer medzi zamestnávateľom a robotníkmi (napríklad dielne, maloživnostnícke podniky do 5 robotníkov), málo a na krátky čas dochádzalo k bojom.

⁷ Percentuálne výpočty sú vypracované z absolútnych údajov o počte závodov a robotníkov. V % nepočítame so stotinami, preto súčet za jednotlivé roky tvorí menej ako 100. Zaokrúhľovanie čísiel nepovažujeme za presné vyjadrenie stavu.

štvrté, na posledné a predposledné miesto je úzko spojené s odbúraváním a zastavovaním ťažkého priemyslu na Slovensku.

T a b u l k a 3

Druh výroby	Závody				Robotníci			
	1900	1910	1926	1930	1900	1910	1926	1930
baníctvo a hutn.	11,5	8,5	3,2	6,2	21,3	14,7	9,7	15,8
kovopriemysel	15,2	13,5	5,6	10,9	23,3	22,4	94,1	12,3
chemický priemysel	2,6	3,5	3,3	3,6	2,3	3,6	5,5	3,6
drevársky priem.	21,0	19,6	21,9	23,2	13,3	10,9	17,3	14,1
stavebný priem.	21,2	25,5	14,0	23,7	10,9	12,6	11,0	16,1
sklársky priem.	3,0	3,0	0,9	1,3	3,4	3,7	3,5	2,8
textilný priem.	5,7	7,1	2,0	4,2	7,7	11,9	12,4	12,4
kožiar. a kefár. pr.	3,9	2,8	1,5	2,6	3,2	3,2	2,3	1,7
gumáren. priem.	—	0,1	—	?	—	0,1	0,4	?
papier. a celulóz.	2,2	4,1	1,4	3,3	3,2	5,5	4,6	6,0
potrav. priem.	9,9	9,5	39,7	15,7	10,7	10,5	17,4	12,5
elektrárne	—	0,8	4,0	2,4	—	0,2	0,4	1,1
grafický priem.	1,2	1,0	3,1	2,4	0,3	0,3	1,4	1,1
S p o l u	100	100	100	100	100	100	100	100

Uvedené údaje nám ukazujú aj rozloženie robotníctva podľa odvetví a najmä (!) umožňujú nám zisťovať stupeň koncentrácie robotníctva v jednotlivých priemyslových odvetviach.

V rokoch 1900—1910 zaujímali v počte robotníctva popredné miesta kovopriemysel a baníctvo s hutníctvom (!). V týchto dvoch odvetviach pracovalo roku 1900 až 44,6 % celkového počtu priemyslového proletariátu (v závodoch nad 20 robotníkov). Ďaleko za nimi bol drevársky priemysel, priemysel stavebnícky a potravinársky. No v rokoch 1926—1930 máme celkom odlišný obraz — podobný rozloženiu závodov. V týchto rokoch sa dostáva na čelo s najvyšším počtom robotníkov potravinársky priemysel; pracovalo v ňom v rokoch 1926—1930 priemerne 16,9 % celkového počtu robotníkov (z posledného miesta), druhé miesto zaujímal drevársky priemysel — 15,7 % robotníkov (z tretieho miesta), za ním sa radil stavebnícky priemysel — 13,5 % (zo štvrtého miesta), na štvrtom mieste kovopriemysel — 13,2 % (z prvého miesta) a na poslednom mieste bol banícky a hutnícky priemysel — 12,7 % (z druhého miesta).

Ako vidieť, zásadne sa zmenilo štruktúrne zloženie priemyslového proletariátu. Počet proletariátu v ťažkom priemysle klesol a v ľahkom stúpol. (Táto skutočnosť sa potom odrážala v robotníckom hnutí negatívnymi faktormi.)

Koncentrácia robotníctva zostala v ťažkom priemysle stále najvyššia aj napriek nepriaznivým zmenám v celkovej štruktúre. Roku 1930 v baníctve a hutníctve (6,2 % závodov z celkového počtu závodov v priemysle nad 20 zamestnancov) pracovalo 15,8 % robotníctva z celkového počtu, t. j. na jeden závod pripadlo 294 robotníkov. V kovopriemysle pripadlo na jeden zá-

vod 130 robotníkov. No v potravinárskom priemysle pripadlo na jeden závod len 90, v stavebníckom priemysle 78 a v drevárskom priemysle 78 robotníkov. Už z tohto vidieť veľké rozdiely. Zvlášťne a výnimočné miesto v ľahkom priemysle zaujímal textilný priemysel, kde roku 1930 pripadlo na jeden závod 330 robotníkov — teda najviac zo všetkých odvetví priemyslu. Avšak ani táto skutočnosť nemohla urobiť zásadné zmeny v celkovej koncentrácii robotníkov: roku 1930 bolo v ťažkom priemysle priemerne v jednom závode sústredené 177 robotníkov, no na jeden závod ľahkého priemyslu pripadlo priemerne 118 robotníkov.

Keďže vzájomný pomer ľahkého a ťažkého priemyslu hrá závažnú úlohu nielen z hľadiska ekonomického, ale aj z hľadiska zloženia robotníctva — uveďme si údaje o jeho vývine, a to podľa počtu závodov a robotníkov v rokoch 1900—1930⁸ (tab. 4).

Tabuľka 4

Priemysel	Závody				Robotníci			
	1900	1910	1926	1930	1900	1910	1926	1930
ťažký	153	143	156	160	25 750	32 517	26 284	28 333
ľahký	332	457	1035	510	28 066	47 288	63 655	60 581

Aby sme lepšie mohli porozumieť pomeru medzi týmito druhmi priemyslu, uveďme si ich v %. Zároveň uveďme aj tempo ich rastu (či úpadku) (tab. 5).

Tabuľka 5

Priemysel	Absolútny pomer v %								Tempo rastu (+ —) v %					
	závody				robotníci				závody			robotníci		
	1900	1910	1926	1930	1900	1910	1926	1930	1900—1910	1910—1926	1926—1930	1900—1910	1910—1926	1926—1930
ťažký	29,3	25,5	12,1	20,7	46,9	40,7	29,3	31,7	-6,5	+9,0	+2,6	+26,3	+19,1	+7,8
ľahký	70,7	74,5	87,9	79,3	53,1	59,3	70,7	68,3	+37,6	+126,4	-50,7	+67,5	+34,6	-4,8

Ako ukazujú údaje, počet závodov ťažkého priemyslu roku 1900 tvoril takmer 1/3 z celkového počtu závodov, zatiaľ čo ľahký priemysel 2/3 závodov. Prudký zlom tohto stavu vidíme práve v rokoch 1910—1926. Roku 1930 tvorí ťažký priemysel už iba 1/5 z celkového počtu závodov, zatiaľ čo ľahkému priemyslu už patrili 4/5 závodov. Tento nepomer bol roku 1926 oveľa vyšší. Ako vidíme z uvedenej tabuľky o tempe rastu závodov, ťažký priemysel zaznamenával iba pomalý vzostup (+ 9,0 %, + 2,6 %) zatiaľ čo vzrast závodov ľahkého priemyslu zaznamenával oveľa búrlivejší rozmach. (V úbytku zá-

⁸ Uvádzané údaje zahrnujú závody zamestnávajúce nad 20 robotníkov podľa absolútnych údajov na str. 2. Pod ťažkým priemyslom rozumieme odvetvia: baníctvo, hutníctvo, kovopriemysel, chemický priemysel. Do ľahkého priemyslu zahrnujeme ostatné odvetvia.

vodov ľahkého priemyslu vidíme roku 1930 už pôsobenie krízy.) Tieto štruktúrne zmeny boli zapríčinené už spomínanými činiteľmi. Avšak treba vidieť, že celkový % pokles závodov ťažkého priemyslu bol v období stabilizácie zastavený a do roku 1930 vidíme jeho vzrast. No celkový pokles v štruktúre priemyslu v rokoch 1910—1926 tento určitý vzrast nemohol vyrovnaf. Na druhej strane vidíme v rokoch 1926—1930 pokles závodov ľahkého priemyslu v celkovom podiele (%) závodov. No tento pokles nemohol zase znížiť celkový podiel závodov ľahkého priemyslu pod stav roku 1910 (74,5 %), ale zostával stále vyšší (1930 — 79,3 %). Z uvedeného vyplýva, že keď v období *dočasnej stabilizácie išlo o určité hospodárske oživenie, došlo k zmiernovaniu vysokých rozdielov medzi % podielom ľahkého a ťažkého priemyslu* (tento rozdiel sa neprehlboval ako dovtedy, bol zastavený), *no predsa to bolo oživenie a zmiernovanie oveľa obmedzenejšie, nestačilo vyrovnaf prudké presuny v priemysle Slovenska vytvorené v prvých rokoch predmníchovskej republiky (do roku 1925)*. Túto skutočnosť môžeme zvlášť markantne pozorovať na vzraste (či poklese) robotníctva v ťažkom i v ľahkom priemysle. Roku 1900 bol počet robotníkov v ťažkom i v ľahkom priemysle takmer vyrovnaný, polovica z nich pracovala v ľahkom a polovica v ťažkom priemysle. No roku 1930 boli už v počte robotníctva veľké rozdiely. Už iba 1/3 (a nie 1/2) robotníctva pracovala v ťažkom priemysle, zatiaľ čo dve tretiny v ľahkom priemysle. V počte robotníctva vidíme roku 1926 menšie presuny v prospech ťažkého priemyslu. No ani tu menší vzostup robotníctva v ťažkom priemysle (+ okolo 2000 robotníkov) a pokles robotníctva v ľahkom priemysle (— okolo 3000 robotníkov) nemohol vyrovnaf dovtedajšie hlboké rozdiely medzi ťažkým a ľahkým priemyslom.

Uvedené skutočnosti (t. j. zmenšovanie disproporcií medzi ľahkým a ťažkým priemyslom) musíme tiež brať do úvahy, pripočítaj ich k určitým kladom, ktoré vznikli presunmi v štruktúre priemyslu na Slovensku v období *dočasnej stabilizácie kapitalizmu*. No celková bilancia bola málo potešiteľná: zatiaľ čo ťažký priemysel v rokoch 1900—1930 vzrástol iba o 7 závodov a okolo 3000 robotníkov, v tomže období ľahký priemysel zaznamenával prírastok 178 závodov a viac ako 32 tisíc robotníkov. Ukazuje to opäť, že podiel priemyslového proletariátu v ťažkom priemysle v pomere k všetkému aj k proletariátu v ľahkom priemysle relatívne klesal (aj napriek malým určitým vzostupným výkyvom) a na druhej strane podiel proletariátu ľahkého priemyslu absolútne a relatívne stúpaj. *A popri tom celkový podiel priemyslového proletariátu (v ľahkom i ťažkom priemysle) v pomere k proletariátu (presnejšie robotníkom) vôbec, neustále klesal*. Ak roku 1921 tvorili priemysloví robotníci na Slovensku 39,8 % podiel z celkového počtu robotníkov, roku 1930 tvorili už 37,6 % podiel. V uvedenom období stúpaj však podiel robotníkov v obchode, peňažníctve, doprave, vo verejných službách, slobodných povolaniach, v domácich službách, nádenníctve a v osobách bez povolania o 38 až 373 %.⁹

⁹ Vypočítané podľa Čs. štatistika, zv. 62, *Sčítanie ľuďu v RČS zo dňa 15. 2. 1921*, II. diel

Dosiaľ sme sa zaoberali iba základným jadrom robotníckej triedy, t. j. priemyslovým proletariátom v závodoch nad 20 zamestnancov. Takáto analýza by bola ešte nedostatočná, pretože nezahrnuje priemyslový proletariát v podnikoch do 20 zamestnancov a vynecháva proletariát (robotníkov) vo všetkých ostatných výrobných odvetviach, t. j. aj v doprave, obchode, peňažníctve, teda v priemysle v širšom slova zmysle.

Budeme sa najprv zaoberať priemyslom v čistom slova zmysle, t. j. iba priemyslom bez dopravy, peňažníctva atď. Pretože tu ide o značný počet faktorov (analýza ktorých by zafažila našu štúdiu), sústredíme sa iba na rok 1930, t. j. všimneme si údaje priemyselnej štatistiky z konca dočasnej stabilizácie a začiatku hospodárskej krízy (statický ukazovateľ). Opustíme doterajšie delenie závodov do a nad 20 zamestnancov a pretože máme dostatok faktického materiálu, budeme používať delenie závodov na malé (0—5 zamestnancov), stredné (6—50 zamestnancov) a veľké (nad 50 zamestnancov až do 2500), t. j. použijeme delenie podľa V. I. Lenina.¹⁰ Všimneme si aj vybavenie závodov hnacími strojmi a uvedieme výkon hnacích strojov — motorov v HP, a to pri motoroch primárnych,¹¹ ako aj pri parných a elektrických. Priemyselná štatistika z mája 1930 nám dáva obraz o zložení priemyslu na Slovensku¹² (tab. 6).

Tabuľka 6

Priem. závody	Závody		Robotníci		Závody s hnacími strojmi		Výkon hnacích motorov v HP			
	abs. počet	%	abs. počet	%	abs. počet	%/o z počtu záv.	primárnych		parných a elek.	
							abs. počet	%	abs. počet	%
malé	45 910	91,8	79 352	36,2	5 323	11,6	42 565	17,4	44 976,7	18,5
stredné	3 645	7,2	45 669	20,8	1 585	44,0	56 875	23,2	42 081,1	17,3
veľké	365	1,0	94 110	43,0	387	72,3	144 997	59,4	155 845,8	64,2
Spoľu	50 990	100	219 161	100	7 295	—	244 486	100	242 902,6	100

Z uvedených údajov môžeme jasne pozorovať značnú koncentráciu výroby vo veľkých podnikoch, pričom *koncentrácia výroby je oveľa silnejšia ako koncentrácia robotníkov* — ako nám to ukazujú údaje o výkone hnacích motorov v HP. Veľké podniky, ktoré tvorili iba 1 % celkového podielu podnikov, zamestnávali 43 % robotníkov, 27,3 % bolo z nich vybavené hnacími strojmi a motormi, ktoré z celkového počtu primárnej energie mali 59,4 % HP a z celkového výkonu parných a elektrických motorov 64,2 % HP. *Na tisíc priemyslových podnikov (a to najmä malých) pripadlo desať veľkých podnikov.*

(povolanie obyvateľstva), Praha 1925, 176—177, *Čs. štatistika*, zv. 104, Sčítaní ľudu ze dne 1. 12. 1930, diel II. (povolání obyvatelstva), část I., Praha 1934, 80—83.

¹⁰ Lenin V. I., *Spisy* 22, Bratislava 1956, 184 (*Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu*).

¹¹ Pod primárnymi motormi rozumie tie, ktoré sú poháňané vodnou alebo veternou, t. j. prírodnou energiou.

¹² *Čs. štatistika*, zv. 119, Sčítanie živnostenských závodov v RČS podľa stavu dňa 27. 5. 1930, diel II., Praha 1935, 24—27.

Na druhej strane drvivá väčšina malých podnikov (91,8 % z celkového počtu) — bola iba z malej časti vybavená hnacími strojmi — len 11,6 % malo z nich hnacie stroje. Na malé podniky pripadlo iba 17,4 % primárnej energie (HP) a 18,5 % parnej a elektrickej energie. V tomto porovnaní najlepšie vidieť, že stovky a desiatky veľkých podnikov zaujímali vo vlastnom priemysle na Slovensku rozhodujúce postavenie, zatiaľ čo desaťtisíce malých podnikov malo nepatrnú váhu a význam. Svedčí to o tom, že aj na Slovensku koncentrácia výroby dosiahla taký vysoký stupeň, ktorý je vlastný jedine monopolistickému kapitalizmu. Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu hlboko zasiahol aj do slovenského priemyslu. Zvlášť je to pozorovateľné na najväčších závodoch, ktoré zamestnávali nad 500 robotníkov. Týchto závodov bolo na Slovensku roku 1930 40, t. j. 0,07 % z celkového počtu závodov.¹³ V týchto závodoch pracovalo 34 708 robotníkov, čo predstavuje 16 % celkového počtu, a pripadlo na ne 22 % primárnej a 28 % parnej a elektrickej energie teda o 5—10 % viac ako na všetky (desaťtisíce) malé podniky (91,8 %) dohromady (!). Pripadlo na ne dokonca o 10,7 % viac elektrickej a parnej energie ako na všetky stredné podniky (ktoré tvorili 7,2 % z celkového počtu) dohromady a viac o 5 % ako pri všetkých podnikoch zamestnávajúcich od 50 do 250 robotníkov (bolo ich 375) dohromady.

Avšak na druhej strane treba vidieť aj určité črty zaostalosti slovenského priemyslu, pretože v ňom mala ešte stále veľký podiel malovýroba. Malé podniky sústreďovali až 36,2 % všetkých zamestnaných v priemysle. Okolo 46 tisíc osôb z tohto počtu boli vlastní podnikatelia — maloživnostníci, remeselníci ap. Vyše 33 tisíc robotníkov (t. j. 23,3 % z celkového počtu priemyslových robotníkov) bolo zamestnané v týchto podnikoch. Aj táto skutočnosť bola nepriaznivým činiteľom z hľadiska vývinu robotníckeho hnutia a triednych bojov proletariátu. Pritom podiel malých podnikov na celkovom počte podnikov na Slovensku bol v porovnaní s Čechami oveľa vyšší a podiel veľkých podnikov na celkovom počte nižší, než to bolo v Čechách.¹⁴

Uvedené údaje o priemysle roku 1930 nemožno chápať ako platné pre všetky priemyslové odvetvia. Ak si znovu vydelíme odvetvia ľahkého a ťažkého priemyslu, uvidíme medzi nimi závažné rozdiely¹⁵ (tab. 7).

Na údajoch predovšetkým vidieť, že na veľké závody v ťažkom priemysle pripadalo veľké (v uvádzaných údajoch vôbec najvyššie) množstvo hnacej energie (HP) — až 85,5 %, zatiaľ čo na závody v ľahkom priemysle iba 56,9 %. To znamená, že produktivita práce vo veľkých závodoch ťažkého priemyslu bola oveľa väčšia (teda aj sústredenie výroby) ako vo veľkých závodoch ľahkého priemyslu. Zároveň aj koncentrácia robotníkov bola vo veľkých závodoch ťažkého priemyslu vyššia: na 1 závod pripadlo 289,9 robotníkov a 781,3 Hp, zatiaľ čo na 1 závod ľahkého priemyslu pripadlo 152,8 robotníkov a 518,0 HP.

¹³ *Čs. štatistika*, zv. 119, I. c., 24—27.

¹⁴ Tieto rozdiely ukážeme bližšie pri hodnotení celkového priemyslu (v širšom slova zmysle).

¹⁵ *Čs. štatistika*, zv. 119, I. c., 24—27.

Tabuľka 7

Závody	Ťažký priemysel					
	závody		robotníci		počet HP	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
malé	5 926	91,6	10 816	25,3	5 661,9	6,8
stredné	459	7,1	5 743	13,4	6 338,5	7,7
veľké	90	1,3	26 087	61,3	70 323,1	85,5
Spolu	6 475	1000	42 636	100	82 323,5	100

Závody	Ľahký priemysel					
	závody		robotníci		počet HP	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
malé	39 984	91,7	68 536	38,6	81 879,8	20,2
stredné	3 186	7,3	39 926	22,6	92 616,6	22,8
veľké	445	1,0	68 023	38,8	230 519,7	56,9
Spolu	43 615	100	177 485	100	405 018,1	100

V ťažkom priemysle vidieť naprostú prevahu veľkovýroby (veľkých závodov) nad malovýrobou (malými a strednými závodmi), zatiaľ čo v ľahkom priemysle to tak nie je. V malých závodoch ťažkého priemyslu pracovalo 25,3 % celkového počtu osôb zamestnaných v ťažkom priemysle, no v ľahkom priemysle bol tento podiel vyšší (38,6 % osôb). V malých závodoch ťažkého priemyslu činila spotreba celkovej energie 6,8 % HP, no v ľahkom priemysle 20,2 %. V stredných závodoch ťažkého priemyslu pracovalo 13,4 % osôb a výkon motorov činil 7,7 % HP celkovej energie, zatiaľ čo v ľahkom priemysle počet zamestnaných osôb bol oveľa vyšší (22,5 %) a výkon motorov činil až 22,8 % celkového množstva HP. *A pretože ľahký priemysel bol prevažujúcim, rozhodujúcim odvetvím priemyslu na Slovensku, prejavoval sa tento vysoký podiel malovýroby navonok u celého priemyslu. Znamená to, že koncentrácia výroby (a produktivita práce) oveľa viac preniká v odvetviach ťažkého priemyslu, zatiaľ čo ľahký priemysel jej dosť odolával. A práve skutočnosť, že malovýroba mala značné zastúpenie u rozhodujúcich odvetví priemyslu na Slovensku, že do nich neprenikol v takej veľkej miere proces sústreďovania výroby — dávala slovenskému priemyslu svojrázny, od českých krajín odlišný charakter.*

Disproporcie, ktoré sme skúmali pri ťažkom a ľahkom priemysle (pri závodoch nad 20 robotníkov), sú oveľa väčšie, ak ich skúmame pri všetkých podnikoch¹⁶ (tab. 8).

Celkový počet závodov ľahkého priemyslu tvoril až 85,6 %, zatiaľ čo závody ťažkého priemyslu tvorili iba 12,7 %.¹⁷ Tieto závody zamestnávali iba 19,5 %

¹⁶ Údaje sú spracované na základe *Čsl. štatistiky*, zv. 119, I. c., 24—27.

¹⁷ Ani tu sme nezaokrúhľovali čísla. Chýbajúce % do 100 sú v stotínach čísel, ktoré sme neuviedli.

Tabuľka 8

Závody	Ťažký priemysel			Lahký priemysel		
	% z celkového počtu			% z celkového počtu		
	závody	robotníci	HP	závody	robotníci	HP
malé	11,6	4,9	1,1	78,5	31,2	16,8
stredné	0,9	2,6	1,3	6,2	18,2	19,0
veľké	0,2	12,0	14,4	0,9	31,0	47,1
Spolu	12,7	19,5	16,8	85,6	80,4	82,9

osôb a mali dohromady z celkového množstva iba 16,8 % HP. V týchto súhrnných číslach zvlášť vynikne prevaha ľahkého priemyslu nad ťažkým roku 1930 a na druhej strane vysoký podiel malovýroby v ľahkom priemysle. Veď práve malé závody v ľahkom priemysle zamestnávali vyše 30 % osôb z celkového počtu, t. j. o 11,7 % viac, ako bolo všetkých osôb zamestnaných v ťažkom priemysle. Malé a stredné závody ľahkého priemyslu zamestnávali až 50 % všetkých robotníkov, čo iste dáva jasný obraz o povahe slovenského priemyslu a jeho spätosti s prvovýrobou (poľnohospodárstvom, domáckym priemyslom ap.) Pochopiteľne tieto skutočnosti mali významný vplyv na vývin robotníckeho hnutia. (Otázka koncentrácie proletariátu alebo jeho roztrieštenosti.)

Zostáva ešte úloha objasniť celkový počet závodov a robotníkov priemyslu v širokom slova zmysle, t. j. v priemysle, obchode, doprave, peňažníctve, slobodných povolaniach.

Tieto súhrnné údaje potrebujeme na to, aby sme vedeli vytvoriť celkový obraz o počte závodov a robotníkov na Slovensku.¹⁸

Ak porovnáme uvedené fakty s údajmi o priemysle (bez obchodu atď.), vidíme značné rozdiely: zvýšilo sa tu % malých podnikov takmer o 2 %; počet robotníkov v týchto podnikoch sa zvýšil o 11,8 %, podiel energie (HP) primárnej stúpol o 8,7 %, parnej a elektrickej o 8,6 %, pričom zabezpečenie malých podnikov hnacími motormi (strojmi) pokleslo o 2,1 %. Teda *celkový podiel malých podnikov v širokom priemysle bol oveľa väčší ako pri vlastnom čistom priemysle*. Popri tom podiel stredných a veľkých podnikov klesol, znížil sa. Tieto skutočnosti znamenajú, že v tzv. širokom priemysle, ktorý sa zväčšil závodmi z dopravy, obchodu, peňažníctva — išlo o prevahu malovýroby (ak skúmame dopravu, obchod atď. samostatne) nad veľkovýrobou. Ukazujú to jasne čísla prírastku: proti vlastnému priemyslu sa široký priemysel zväčšil pri veľkých závodoch iba o 31 závodov, zatiaľ čo sa pri malých závodoch zväčšil až o 45 818 a stredných niečo vyše 2000 závodov. Znamená to, že v doprave, peňažníctve, obchode a slobodných povolaniach išlo najmä o malé podniky, maloživnostnícke dielne, obchody. Z celkového počtu závodov v doprave atď. (ktorý činí 47 060 závodov) pripadá

¹⁸ Čs. štatistika, zv. 119, I. c., 24—27.

Tabuľka 9

Závody s hnacími strojmi		Výkon hnacích motorov v HP			
		primárných		parných a elek.	
abs.	z poč. záv. %	abs.	%	abs.	%
8 760	9,5	72 006	26,1	75 704,6	27,1
1 952	34,2	57 776	20,9	44 503,7	15,9
395	69,7	145 881	53,0	159 001,0	57,6
11 107	—	275 663	100	279 209,3	100

34 855 na závody v obchode.¹⁹ Je nepochybné, že tu ide v drvivej väčšine o drobné obchody a obchodíky, ktoré zamestnávajú niekoľko pomocných síl. Znamená to vcelku, že sám priemyslový proletariát bol obklopovaný okrem maloburžoázie početnými proletárskymi a poloproletárskymi vrstvami z iných výrobných odvetví, a to z obchodu, dopravy ap. Tento proletariát, oveľa viac diferencovaný a roztrieštený, často izolovaný od robotníckych centier, zvlášť ľahko podliehal reformistickým ilúziám, vzdával sa vyhraneného triedneho boja a obklopovaný skrz-naskrz maloburžoáznym prostredím bol častejšou oporou meštiackych a reformistických strán ako revolučného proletariátu. A počet tohto proletariátu nebol malý — veď iba v obchode a doprave ho bolo roku 1930 vyše 54 tisíc, vo verejnej službe a slobodných povolaniach takmer 70 tisíc, značný počet bol v domácich službách (vyše 20 tisíc).²⁰

Podniky v doprave, obchode, peňažníctve atď. zväčšili podiel malovýroby v slovenskom priemysle vôbec. Ak tento priemysel porovnáme s priemyslom v Čechách, zistíme, že roku 1930 na malé podniky na Slovensku pripadlo 93,6 %, zatiaľ čo v Čechách 91,3 % celkového počtu, a na veľké podniky v Čechách 1,0 % a na Slovensku iba 0,6 % z celkového počtu podnikov.²¹

Vo vyše 90 tisíc malých podnikoch na Slovensku pracovalo (v širokom priemysle) 152 233 osôb, teda 47,0 % z celkového počtu zamestnaných v priemysle. Aj keď uvedieme, že okolo 90 tisíc osôb z tohto počtu boli drobní podnikatelia, maloživnostníci, maloobchodníci, predsa v tomto malovýrobnom odvetví pracovalo vyše 60 tisíc námezdnych pracovných síl. Túto skutočnosť bude potrebné pri výskume robotníckeho hnutia zvlášť brať do úvahy.

Aby sme presne videli rozdiel medzi závodmi a proletariátom v čistom priemysle a závodmi iba v obchode, peňažníctve, doprave atď., uvedieme o nich tieto údaje:²²

V 50 990 čistých priemyslových závodoch roku 1930 pracovalo 219 161 zamestnancov. Na tieto závody pripadlo 487—388 HP všetkej energie.

¹⁹ *Statistická ročenka RČS 1934*, Praha 1934, 70.

²⁰ *Čs. statistika*, zv. 104, *Sčítání lidu ze dne 1. 12. 1930*, díl II., (povolání obyvatelstva), časť I., Praha 1934, 80—83.

²¹ *Statistická ročenka*, l. c., 70.

²² Pripomíname, že ide o údaje priemyselnej štatistiky, ktorá má určité odlišnosti od štatistiky sčítania ľudu (pokiaľ ide o robotníctvo).

Závody	Závody		Robotníci	
	abs.	%	abs.	%
malé	91 728	93,6	152 233	47,0
stredné	5 756	5,8	68 318	21,2
veľké	566	0,6	101 775	31,8
Spolu	98 050	100	323 326	100

V týchto závodoch pracovalo okolo 170 tisíc námezdných pracovných síl, 50 tisíc ďalších zamestnancov pripadlo na maloživnostníkov, technický a úradnícky personál závodov.

V podnikoch obchodu, dopravy a peňažníctva, slobodných povolání a verejnej služby (t. j. v širokom zmysle) — týchto podnikov bolo 27 060 — pracovalo na ne 67 483 HP všetkej energie. Z tohto počtu zamestnancov tvorili námezdné sily (robotníci) 60 %, t. j. 70 tisíc osôb, 45 tisíc osôb pripadlo na maloobchodníkov, drobných živnostníkov a podnikateľov.

II

Svetový kapitalizmus sa po ťažkej hospodárskej kríze začal čiastočne stabilizovať. Kapitalistické štáty začali dosahovať vzostup priemyselnej výroby; buržoázia týchto krajín stabilizovala valutu, uskutočňovala racionalizáciu priemyslu atď. Index výroby imperialistických štátov (sektor imperialistický) už roku 1922 ukázal, že bola prekročená predvojnová výroba. Ak roku 1913 činil index výroby 100 bodov, roku 1922 103 bodov. Roku 1924 dosiahol 115 bodov a do roku 1929 153 bodov.²³

Pravda, začalo sa stabilizovať nielen hospodárske, ale aj politické postavenie svetovej buržoázie, ktorá dosiahla v hlavných otázkach medzinárodnej politiky dohodu. Dočasná stabilizácia ďalej vyrastala vo veľmi dôležitého politického činiteľa, totiž, že buržoázia odrazila prvú povojnovú vlnu revolučného útoku na svoje panstvo, ktorú viedol revolučný proletariát ihneď po vojnových rokoch.²⁴

Československo podľa Uhlingovho indexu prekročilo predvojnovú výrobu roku 1927. Podľa súhrnných údajov Wagemannovho ústavu (v Berlíne) už roku 1924 index československej priemyselnej výroby činil 101 bodov, pričom vzrástol do roku 1929 na 141 bodov.²⁵

²³ Pre bližšie objasnenie pozri K u c z y n s k i J., *Štúdie k dejinám svetového hospodárstva*, Bratislava 1956, 51, 55n. Aj zborník *Za bolševickou orientáci KSC*, Praha 1953, 248.

²⁴ Podrobný výklad pozri S u c h o p á r V., H r b a t a F., *K dejinám komunistické internacionály (1914—1927) I*, Praha 1957 (učebné texty vysokých škôl), 269—274.

²⁵ Sborník *Za bolševickou orientáci KSC*, l. c., 58.

Ako z uvedeného vyplýva, jedným zo základných znakov *hospodárskej konjunktúry* bolo oživenie, dosiahnutie a prekročenie predvojnovy výroby.

Skutočnosť, do akého stupňa a v akom rozsahu zasiahla dočasná stabilizácia aj Slovensko, budeme môcť študovať najlepšie zo súhrnných údajov.²⁶ Uvedieme najprv údaje o vývine baníctva a hutníctva v rokoch 1911—1930²⁷ (tab. 10).

Súhrnné údaje ukazujú, že z desiatich uvedených odvetví baníctva (okrem zlatej rudy — o ktorej nemáme údaje) v rokoch 1924—1929 sedem odvetví dosiahlo a prevýšilo predvojnovú ťažbu. V 4 prípadoch (soľ, nafta, uhlie, mangánová ruda) prevýšenie nastalo už pre obdobím dočasnej stabilizácie,

Tabuľka 10

Rok	Baníctvo (ťažba v tonách)								
	hnedé uhlie	železná ruda	mangánová ruda	strieborná, olovená a zinková ruda	medená ruda	kyz železný	ortuťová ruda	antimónová ruda	nafta
1911	25 006	1 089 926	9 855	53 007	1 525	67 041	—	1 156	—
1912	37 361	1 114 031	9 331	58 933	1 968	61 622	10	1 390	—
1913	119 700	1 187 663	13 563	50 712	964	61 667	5	6 209	2
1914	198 511	1 033 336	7 642	55 015	7 173	62 602	6	1 864	1 676
1915	349 412	722 048	6 410	49 440	9 477	60 618	—	7 143	4 319
1916	263 830	885 127	31 300	35 173	18 861	70 968	—	10 631	4 862
1917	189 446	940 388	72 437	32 613	20 234	66 039	—	6 786	4 908
1918	155 657	805 427	52 450	21 840	23 517	56 240	—	84	8 310
1919	147 153	451 057	33 343	34 779	1 780	36 076	—	96	7 127
1920	213 025	443 716	32 686	38 239	3 523	44 786	1 038	670	10 110
1921	218 655	515 115	35 809	42 615	13	34 284	2 780	1 493	14 065
1922	219 061	228 027	23 069	36 513	12	8 828	—	376	17 740
1923	236 404	405 739	40 165	6 357	65	—	73	1 832	10 724
1924	332 154	488 304	55 302	2 723	172	15 934	40	4 359	11 157
1925	343 646	496 386	48 101	662	3 606	21 594	785	4 036	23 352
1926	382 399	655 806	58 870	211	16 699	22 512	734	7 319	8 438
1927	438 959	799 461	63 450	2	44 459	23 300	149	14 318	5 293
1928	495 491	931 686	61 921	5	52 312	23 626	496	11 607	6 440
1929	586 166	998 721	61 776	23 229	55 564	25 005	519	6 203	8 876
1930	598 166	979 042	68 731	41 689	72 578	21 669	219	1 770	12 494

²⁶ Index priemyselovej výroby vcelku zatiaľ na Slovensku zostavený nebol. P. Rapoš zostavil index výroby surového železa a ťažby železnej rudy (pozri Rapoš P., *Priemysel Slovenska za kapitalizmu*, Bratislava 1957, 56). Zostaviť index celej priemyselovej výroby je úlohou ťažkou a vyžaduje si sústavné, hlbšie bádanie hospodárskej problematiky. Zatiaľ možno zostaviť index baníckej a hutníckej výroby. Index ťažby hnedého uhlia a výroby elektriny je uvedený v zborníku *Za bolševickou orientáciou KŠČ*, I. c., 227.

²⁷ Baníctvo: Zprávy SÚS (Státní úřad statistický), VIII, (1927), 1141—1150; IX, (1928), 753—763; X, (1929), 731—742; XI (1930), 1013—1025; XII, (1931), 985—995. Aj *Slovenský priemysel roku 1929*, I. c., 27n. Hutníctvo: Zprávy SÚS VIII, (1927), 645, 1159—1166; IX, (1928), 772—780; X, (1929), 751—760; XI, (1930), 1034—1046; XII, (1931), 985—995. Aj *Slovenský priemysel roku 1929*, I. c., 27n. Údaje zahrnujú aj údaje Zakarpatskej Ukrajiny. Avšak okrem 2 bani na soľ a 1 bane (malej) na železnú rudu sa Zakarpatsko nepodieľalo na ťažbe.

v troch prípadoch v období stabilizácie. Je zaujímavé, že toto prevýšenie sa uchováva aj roku 1930—37 odvetví zvyšuje ťažbu oproti roku 1929. Podľa hodnoty výroby (vydolovanej suroviny) najdôležitejším produktom slovenského baníctva bolo hnedé uhlie. Jeho hodnota obnášala roku 1929 63 298 386 Kč. Ak v tomto odvetví dochádzalo k neustálemu vzostupu výroby, treba to považovať za dôležitú kladnú črtu vývinu baníctva. Úspešne sa v rokoch stabilizácie vyvíjala aj ťažba mangánovej a medenej rudy, ktorých hodnota presahovala roku 1929 viac ako 10 miliónov Kč. Vyše 10 miliónov Kč obnášala aj ťažba soli na Slovensku. Aj rast ťažby soli bol významnou skutočnosťou.

Zo študovaných 10 odvetví 3 odvetvia (železná ruda, strieborná, olovená a zinková ruda a železný kyz) nedosiahli ani v rokoch najlepšej konjunktúry

Hutnícka výroba (v tonách)										
sol	zlatá ruda	surové železo	olovo	olovený kofeín	cementová meď	elektrolytická meď	ortuť (v kg)	striebro (v kg)	zlato (v kg)	antimón
49 517	—	195 540	694	202	371	244	79 667	3 452,7	122,3	282
60 021	—	191 698	780	148	275	293	84 979	3 368,7	139,0	434
55 279	—	186 981	883	129	311	352	88 795	2 756,3	137,8	450
47 577	—	129 478	955	115	152	386	75 349	3 308,5	141,4	425
43 359	—	91 332	661	41	102	289	63 313	2 433,5	103,6	559
55 331	—	108 781	791	45	91	373	66 901	1 720,7	65,4	687
62 236	—	112 284	193	12	110	1 187	94 554	1 203,6	57,6	206
51 502	—	73 079	45	—	—	418	71 179	758,5	44,7	225
31 119	—	4 036	—	—	—	97	43 000	9,8	13,6	134
30 989	—	55 182	5	25	—	89	56 700	1 581,9	79,4	156
91 199	—	51 227	36	—	—	112	57 100	1 454,4	88,8	530
128 179	—	1 077	72	37	671	175	6 300	1 599,3	91,8	—
124 080	—	3 171	29	—	1 402	152	51 500	1,6	2,1	272
124 733	—	12 264	—	—	19	301	77 800	—	—	347
76 826	—	31 618	—	—	—	34	73 416	—	—	691
98 105	217	29 787	—	—	—	421	82 277	—	—	1051
66 180	93	29 784	—	—	—	418	55 547	37,3	6,5	1024
154 243	—	33 429	—	—	—	369	71 929	2,6	4,9	795
166 361	1 745	31 345	—	—	—	575	65 445	15,3	6,7	460
177 693	2 448	29 451	—	—	4 200	972	71 019	13,2	12,7	158
										809

(1928—1929) predvojnovú výrobu. Ťažba železnej rudy — druhého najdôležitejšieho produktu slovenského baníctva (roku 1929 činila hodnota vyťaženej rudy 62 513 969 Kč) sa síce v rokoch 1928—1929 značne priblížila predvojnovej úrovni, no neprekročila ju. Ťažba železného kyzu a olovenej (zinkovej a striebornej rudy) zaostala hlboko pod úrovňou z roku 1913.

V zaostávaní ťažby týchto dôležitých produktov sa odráža odbúravanie a stagnácia slovenského hutníctva, najmä závodov na výrobu železa.

Z 9 študovaných odvetví hutníckej výroby na Slovensku iba výroba elektrolytickej medi a antimónu prevýšila predvojnovú výrobu. 7 odvetví (a z nich najdôležitejšie odvetvie slovenského hutníctva — výroba surového železa)

zostalo hlboko pod úrovňou výroby roku 1913. (Okrem výroby ortuť, ktorá bola značne vysoká.) Ak došlo na Slovensku k zaostávaniu a pomalému vývinu ťažkého priemyslu, bolo to najmä preto, že silne zaostávala hutnícka výroba.

Ak sa teda v baníctve dosiahlo prevýšenie ťažby rúd v rokoch dočasnej stabilizácie (pokiaľ ide o hodnotu) oproti ťažbe predvojnovvej, hutnícka výroba v množstve výroby i v jej hodnote ďaleko zaostala za rokom 1913.

V hutnickej výrobe dochádza k zásadnému zlomu roku 1919, keď všetky odvetvia zaznamenávajú najnižšiu výrobu (potom 2 roku 1922), najnižší bod výroby v baníctve bol v rokoch 1918 (dve odvetvia zaznamenali najnižšiu výrobu), 1919 (tri odvetvia), 1920 (tri odvetvia), 1921 (dve odvetvia).

Ak teda baníctvo prevýšilo hodnotu výroby a množstvo vyťaženej rudy roku 1929 (vyťažilo sa vyše 1 930 000 ton rudy), ťažbu roku 1913 (vyťažilo sa vyše 1 490 000 ton rudy), hutnícka výroba ukazuje opačnú tendenciu. Roku 1913 sa na Slovensku vytavilo (spracovalo) 189 106 ton suroviny, no roku 1929 len 32 699 ton.

Študovať výrobu len v celkových vývinových tendenciách by bolo ne-

Tabuľka 11

Roky	Využitie výrobnej									
	Kovopriemysel			Chemický priemysel				Textilný priemysel		
	strojárne	smaltovne	výroba kovového tovaru	destilácia dreva	rafinérie minerálnych olejov	zápalkárne	výroba umelého ľnoja	bavlna	vlna	lan, konope, juta
1920	90,5	?	?	?	?	6,95	?	28,4	67,4	46,5
1924	54,3	?	—1925/ 56	25— 28	(1925) 30	29,6	?	52,8	66,5	48,5
1928	68,8	80,0	60	50— 53	45— 50	50,0	30— 35	54,3	80,7	67,4
zvýšenie v rokoch 1924—1928 v %	+14,5	—	+4	+28	+20	+20,4	—	+1,5	+14,2	+18,9

správne. Musíme prihliadnuť na jednotlivé obdobia a zvlášť na obdobie dočasnej stabilizácie kapitalizmu. Vidíme, že v baníctve aj v hutníctve iná bola situácia roku 1924 a iná roku 1929. Ťažba uhlia vzrástla v rokoch 1924—1929 o 83 %, ťažba železnej rudy o 104,9 %, železného kyzu 44,4 %, mangánovej rudy o 11,7 %, medenej rudy vyše 32 tisíc %, antimónovej rudy vyše 45,2 %, zlatej rudy (v rokoch 1926—1929) 629 %. Mnohonásobne vzrástla ťažba ortuťovej, striebornej a olovej rudy, nafty, soli. Vo všetkých odvetviach baníctva vidíme v rokoch 1924—1929 vzostup.²⁸

²⁸ Roku 1924 sa ťažilo na Slovensku iba v 35 baniach, roku 1929 už v 53 (t. j. o 51 % viac). Pozri *Slovenský priemysel roku 1929*, I. c., 22. Zprávy SÚS XI, 1930, 1007—1048.

V hutníckej výrobe nemožno vidieť len neustále klesajúcu tendenciu v rokoch 1913—1929. Naopak. Ak porovnáme hutnícku výrobu v rokoch 1924 a 1929, zistíme, že tavba surového železa vzrástla o 156,4 %, výroba elektrolytickej medi o 79,0 %, výroba antimónu o 32,2 %.²⁹

Aj keď máme na zreteli zaostávanie niektorých odvetví baníctva (3) a zaostávanie hutníctva vcelku v rokoch 1913 až 1929, nemožno nevidieť, že v rokoch 1924—1929 mnohé (väčšina) odvetvia baníckej a hutníckej výroby zaznamenávajú značný vzostup.³⁰ Vidieť tu pôsobenie dočasnej stabilizácie aj v slovenskom baníctve a hutníctve — pochopiteľne — v obmedzených podmienkach. Aj keď tu nejde však o prevýšenie predvojnovnej fažby a výroby (v baníctve však prevýšenie bolo), predsa však v drvivej väčšine odvetví v rokoch 1924—1929 ide o vzrast fažby a hutníckej výroby.

Baníctvo a hutníctvo sú len časťou priemyselnej výroby. Pre celkové pochopenie obdobia dočasnej stabilizácie uvedieme údaje z ostatných odvetví priemyselnej výroby. Pre ostatné odvetvia priemyslu nemáme všestranné údaje. Avšak vzostup výroby v nich môžeme určiť podľa využitia výrobných kapacít v jednotlivých odvetviach³¹ (tab. 11).

kapacity v %											
Stavebný priemysel									Sklo	Koža	Panier
tehelne	vápenky	magnezitky	azbestová škridla	mlyny	pivovare	sladovne	škrobárne	čokoládovne	sklářský priemysel	spracovanie kože	celulóžky
77	?	?	?	?	1921 47	?	?	} 50	?	98,4	85,3
76	20— 25	(1925) 35	55	35,5	40	40— 60	35,0		?	60,9	76,0
100	75	55	(1926) 92	45	60	75,8	71,0		60—15	70,3	100
+24	+55	+20	?	+7,5	+20	+35,8	+36	?	—	+9,4	+24,0

Hodnota produktov vyťažených v baníctve roku 1925 činila vyše 60 miliónov Kč, roku 1929 vyše 125 miliónov Kč. (Pozri Zprávy SÚS, VIII (1927), 610—618; XI (1930) 1013—1025.) Zároveň stúpal aj počet pracovných smien. Na fažbe železnej rudy a uhlia bolo roku 1924 odpracované 1 307 000 a v roku 1929 už 1 946 000 smien (t. j. o 49 % viac). Pozri *Slovenský priemysel roku 1929*, I. c., 26.

²⁹ Výnimku robí spracovanie rtuti (hutníctvo).

³⁰ Roku 1925 v hutníctve bolo vyrobené 13 008 ton surovín (produktov), no roku 1929 už 32 699 ton. (Zprávy SÚS, VIII (1927), 630—638; XI (1930), 1034—1044.) Úmerne tomu odpovedala aj hodnota výroby v Kč. No aj pri týchto kladných črtách vývinu hutníctva v rokoch 1924—1929 treba vidieť, že roku 1925 pracovalo na Slovensku 6 vysokých pecí, roku 1929 len 3. No napriek tomu tavba stúpala alebo sa udržiavala na rovnakej výške s menšími výkyvmi.

³¹ *Slovenský priemysel roku 1929*, I. c., 31—79.

Z uvedených (síce neúplných) údajov sa jasne javí vzostup využitia výrobnnej kapacity v jednotlivých odvetviach, teda aj vzostup výroby v nich. Údaje nevyjadrujú skutočný stav celého priemyslu, no je v nich zahrnutá drvivá väčšina priemyslových odvetví. Vzostup využitia kapacity je takmer vo všetkých uvedených odvetviach priamočiary, takže tu nejde o zásadné skreslenie celkovej tendencie. Pravda, uvedené údaje na druhej strane ukazujú aj zaostávanie, stagnáciu priemyslu na Slovensku. Až na niektoré odvetvia papiernického a stavebnického priemyslu využitie výrobnnej kapacity nebolo úplné, 100 % — ako by sme predpokladali pri konjunktúre. Viaceré odvetvia využívali iba 1/3 svojich výrobných možností, niektoré 1/2 a z 22 študovaných odvetví iba 6 ich roku 1928 využívalo viac ako 2/3 výrobnnej kapacity.

Celkový pomalý vývin (niekde spätný) priemyslu môžeme posúdiť aj podľa údajov z roku 1920, keď využitie kapacity bolo vyššie alebo o málo nižšie ako roku 1928. No, ak aj máme na mysli všetky obmedzenia, stagnáciu priemyslu na Slovensku — musíme konštatovať, že v rokoch *dočasnej stabilizácie kapitalizmu išlo v drvivej väčšine výrobných odvetví priemyslu o vzostup výroby, ktorý sa každým rokom zväčšoval*. Dokazujú to aj údaje o 83 stredných a veľkých podnikoch, v ktorých roku 1929 pracovala 1/3 robotníkov z celkového počtu. Roku 1924 v týchto podnikoch pracovalo priemerne 24 757 robotníkov, ktorí odpracovali 1 159 000 pracovných hodín. Roku 1929 tieto podniky už zamestnávali 29 234 robotníkov (viac o 18 %) a počet odpracovaných hodín činil 1 352 000 (viac o 17,5 %).³²

Okrem vzostupu výroby, ktorý zaznamenávali v rokoch 1924—1929 všetky priemyslové odvetvia, na Slovensku došlo aj k rozsiahlejšiemu zakladaniu nových priemyslových závodov. Podľa zpráv o úradnej činnosti živnostenských inšpektorov sme zostavili tabuľku o nových závodoch, o rozšírení výroby v starých závodoch atď. (tab. 12). Ide o stredné závody (5—50 zamestnancov) a o veľké závody (týchto bolo v celkovom počte v údajoch veľmi málo).³³

T a b u l k a 12

Roky	Novozal. závody	Záv. rozširujúce výrobu	Zaniknuté závody	Závody zničené požiarom
1925	36	23	16	6
1926	38	33	9	10
1927	39	48	23	77
1928	42	66	26	14
1929	47	77	25	13
Spolu	202	247	99	50

³² *Slovenský priemysel roku 1929*, I. c., 20.

³³ *Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1925*, Praha 1926, 340, 341, 352, 362, 374, 386, 389; ... v roce 1926, Praha 1927, 344, 356, 364, 376, 386, 394; ... v roce

Údaje ukazujú na vzostupnú tendenciu pri zakladaní nových podnikov, a to najmä v posledných rokoch stabilizácie, keď výroba priemyslu dosahovala najvyšší povojnový stupeň. Priamočiaro sa zvyšuje aj počet závodov, ktoré rozširovali výrobu (prístavbou nových objektov, zavedením nových strojov atď.). Ako vidieť, čím viac sa stupňovala výroba, tým viac sa rozširovali výrobné možnosti značného počtu podnikov, tým viac vznikali nové podniky.

Aj v rokoch dočasnej stabilizácie dochádzalo k zastavovaniu (odbúravaniu) priemyslových podnikov na Slovensku (prenesenie výroby na iné miesto, odbúrané, zastavené pre nadvýrobu — nedostatok odbytu — pily). No v rokoch 1927—1929 vidíme zastavenie, stagnáciu zastavovania výroby a zániku podnikov. Počet stupňovania požiarov v podnikoch súvisí so zväčšovaním výroby v týchto podnikoch, nedodržovaním ochranných zabezpečení.³⁴

Ak skúmame počet novozaložených podnikov so zaniknutými, zistíme, že na Slovensku pribudlo v rokoch 1925—1929 až 103 nových podnikov. Toto konštatovanie nie je v rozpore s naším tvrdením, že v rokoch 1926—1930 došlo k odbúraniu (a zastaveniu) výroby u 32 podnikov nad 20 robotníkov (odpočítali sme odvetvia, v ktorých už pôsobila hospodárska kríza). Predovšetkým značná časť nových podnikov bola dobre zabezpečená strojmi, mechanizácia výroby bola v nich vyššia ako pri priemere ostatných podnikov. Mali dosť malý počet robotníkov (do 20). Avšak v našom skúmaní sme tieto podniky neobjasnili — išlo nám iba o podniky zamestnávajúce nad 20 robotníkov. Ďalej treba vidieť, že štatistické údaje z mája 1930 sú nepresné pre obdobie dočasnej stabilizácie aj z toho dôvodu, že zahrnujú (zaniknuté) podniky aj v ďalších priemyslových odvetviach (t. j. aj okrem drevárskeho aj potravinárskeho priemyslu), než ktoré sme videli.

Treba preto na základe nami uvedených údajov predpokladať, že jedny druhé nevylučujú. V rokoch dočasnej stabilizácie sa tempo zastavovania výroby a odbúravania podnikov na Slovensku *zmierňovalo* (oproti predchádzajúcemu obdobiu), *počet novozaložených podnikov značne znižoval % odbúrania slovenského priemyslu v rokoch stabilizácie*. Usudzujeme, že v tomto období došlo k menšiemu zníženiu závodov nad 20 robotníkov (30—40), no zato bolo založené vyše 100 stredných podnikov, zamestnávajúcich 5—20 robotníkov.³⁵

1927, Praha 1928, 370, 382, 392, 404, 414, 424; ... v roce 1928, Praha 1929, 374, 386, 394, 406—407, 418, 428; v roce 1929, Praha 1930, 326, 336, 354, 364, 374. Z roku 1924 neuvádzame údaje, pretože nebola vydaná podrobná zpráva živnostenských inšpektorov.

³⁴ Požiarom zničené podniky však ešte toho roku alebo nasledujúceho obnovovali výrobu.

³⁵ Zdá sa nám nepodložené tvrdenie, že v rokoch stabilizácie zaniklo na Slovensku (alebo zastavilo výrobu) viac ako 300 priemyslových podnikov (G o s i o r o v s k ý M., *Slovensko a V. sjazd KSC, ČSČH*, 1954, (1), 5). Ide tu o zveličené údaje aj tým, že sa do obdobia 1924—1929 (stabilizácie) zahrnujú podniky zastavené v rokoch 1921—1923 (Kropachy, Zvolen — „Unionka“ nepracovala od roku 1922). Ďalej sa tu neuvádza, o aké podniky (veľkosť) išlo. Pri ďalšom skúmaní bude treba vždy uviesť nielen počet zaniknutých závodov, ale aj počet novozaložených a tých, ktoré rozširovali výrobu. Zdá sa, že v tomto zmysle bude treba písať aj v *Tézach dejín Slovenska* (Bratislava 1953, 218) aby sme sa vyhlí jednostrannosti.

Pravda, treba mať na zreteli aj znižovanie výroby, ktoré niekedy spôsobovalo podstatné zvýšenie výrobnjej kapacity (až dvojnásobné).

Zprávy živnostenských inšpektorov umožňujú podrobne analyzovať údaje o podnikoch podľa jednotlivých výrobných odvetví a rokov. Zistíme tým vzrast či úpadok jednotlivých odvetví ľahkého a ťažkého priemyslu, čím dostaneme plastickejší obraz vývinu priemyslu na Slovensku v rokoch stabilizácie³⁶ (tab. 13).

Uvedené údaje o vývine priemyslu na Slovensku v rokoch 1925—1929 potvrdzujú správnosť hodnotení, ktoré sme uviedli v prvej časti štúdie v rozbere počtu podnikov a robotníkov. V rokoch stabilizácie prudko vzrastajú odvetvia ľahkého priemyslu: drevársky, potravinársky priemysel a priemysel stavebných hmôt. V uvedených rokoch bolo iba v týchto troch odvetviach založené 149 nových podnikov, čo predstavuje 73 % celkového počtu novozaložených podnikov v tomto období. Avšak na druhej strane vidíme zostávajúce — úpadok viacerých odvetví ľahkého priemyslu, ako sklárskeho, koželužného, gumárenského a papiernického, v ktorých počet zaniknutých podnikov prevyšoval počet novozaložených. Teda aj za stabilizácie sa rovnomerne nevyvíjal celý ľahký priemysel, ale iba jeho menšia časť, zatiaľ čo viacero odvetví ľahkého priemyslu nezaznamenalo väčší rozmach, ale takmer stagnáciu (grafický, energetický a textilný priemysel).

V ťažkom priemysle pozoruhodne napredoval chemický priemysel. No kovopriemysel nezaznamenáva úpadok. Hutníctvo prechádzalo menším oživením.

Na uvedených údajoch vidíme opäť značné disproporcie medzi ľahkým a ťažkým priemyslom. Z 202 novozaložených podnikov až 88 % pripadlo na ľahký priemysel a iba 12 % podnikov na ťažký priemysel. No % odbúraných (zastavených) podnikov ťažkého priemyslu je vyššie ako novozaložených. Z 99 zastavených podnikov pripadlo 18 % na ťažký a 82 % na ľahký priemysel. Rovnaký počet % mali aj podniky rozširujúce výrobu.

V celkovej bilancii podnikov v rokoch 1925—1929 vidíme neodškriepiteľný rozmach priemyslu na Slovensku. Počet novozaložených podnikov (podľa správ živnostenských inšpektorov) oveľa viac ako dvojnásobne prevyšoval počet odbúraných, zastavených podnikov. Okrem toho takmer 250 závodov značnejšie rozšírilo výrobu.

Konjunktúru priemyslu na Slovensku (hoci obmedzenú) si v rokoch stabilizácie uvedomovali hospodárske inštitúcie a sami priemyselníci. V Zprávach živnostenských inšpektorov sa roku 1925 hovorí o dobrej zamestnanosti, rozmachu a vzpružení podnikavosti, čo sa odrážalo v počte nových závodov. Inšpektor zo stredného Slovenska (sídlo Zvolen, B. Bystrica) roku 1925 píše: „Protí 36 závodom roku 1924 možno zaznamenať roku 1925 celkom 57 nových závodov... Pozoruhodný je počet novozaložených lomov a píl. Súvisí to s neobyčajne dobrou konjunktúrou v oboch odboroch (t. j. v dre-

³⁶ Vypočítané podľa *Úřední zpráva živnostenských inspektorů v letech 1925—1930*. Neuvádzame údaje o baníctve, ktoré nepatrilo pod dozor živnostenských inšpektorov.

o oživenie podnikavosti, ktorá bola podporovaná prebytkom bankového kapitálu, hľadajúceho cestu k výhodnému zúročeniu. „Zákon o stavebnom ruchu, poskytujúci 25 ročné daňové výhody, prispel tiež značne k usku- ločňovaniu stavebných investícií pre účely nových živnostenských zá- vodov.“³⁹

Podobné priaznivé zprávy podávali aj inšpektori z východného Sloven- ska.⁴⁰

Aj roku 1928 zaznamenávajú živnostenski inšpektori ďalší vzostup priem- yslovej podnikavosti. V zpráve z bratislavskej oblasti čítame: „Prílev ka- pitálu, priaznivé úverové pomery, daňové úľavy poskytnuté pre novostavby, nástavby a mimoriadne čulý všeobecný stavebný ruch oživilí značnou mierou podnikavosť, ktorá sa javila v zakladaní väčších závodov a pozoruhodnom rozširovaní doterajších, čo vyvolalo v mnohom nákladné, do niekoľko milió- nov idúce investície.“⁴¹

Avšak aj napriek priaznivým zprávam si nemožno vytvoriť jednoznačný názor o neustále vzrastajúcej konjunktúre. Vieme, že aj za stabilizácie zanikali viaceré podniky. Tak to bolo roku 1927 — v období prechodnej hospodárskej krízy. Odrazilo sa to aj v pohybe akciových spoločností. Roku 1927 za prvých 11 mesiacov kapitál zaniknutých akciových spoločností pre- vyšoval výšku kapitálu novozaložených spoločností o viac ako 25 miliónov Kč. No roku 1928 za prvých 11 mesiacov kapitál novozaložených spoločností prevyšoval kapitál zaniknutých o viac ako 142 miliónov Kč.⁴² Nepochybne to svedčí o priaznivom zakladateľskom ruchu a „uspokojivej celkovej hospo- dárskej situácii“ — ako to charakterizovali Hospodárske rozhľady.⁴³

Roku 1929 sa začínajú objavovať prvé náznaky hospodárskej krízy. In- špektor nitrianskej oblasti roku 1929 píše: „Hospodárske pomery uplynulého roku (t. j. 1929 — pretože zpráva bola publikovaná roku 1930 — pozn. J. M.), zvlášť v druhej polovici neboli priaznivé zakladateľskému ruchu.“⁴⁴ Hovorí sa o zdražení úverov, o postupne sa zhoršujúcej všeobecnej hospo- dárskej situácii (Bratislava),⁴⁵ o klesaní obratu tovarov pre stúpanie cien⁴⁶ — no všade sa pripomína, že tieto činitele zatiaľ nemali rozhodujúci vplyv na zakladateľský ruch, podnikateľskú činnosť. No aj napriek týmto seba- utešujúcim konštatovaniám roku 1929 zakladateľský ruch už iba v siedmich mesiacoch vykazoval aktívnu bilanciu (vyše 16 miliónov), zatiaľ čo v 4 me- siacoch zaznamenal pasívum až 51 miliónov Kč (bez decembra 1929). V októbri 1929 dosiahol počet vyrovaní v ČSR od októbra 1923 (266)

³⁹ Tamže, 370.

⁴⁰ Inšpektor košickej oblasti píše: „Význam roku 1927 pre priemyslovú výrobu tkvel vo vzostupe konjunktúry. Priaznivého obratu v odbytových pomeroch niektorých priemyslových odvetví bolo využité k zakladaniu a rozširovaniu podnikov.“ *Zpráva v roce 1927*, I. c., 424.)

⁴¹ *Zpráva... v roce 1928*, I. c., 374.

⁴² *Zpráva štatistického oddelenia* (príloha Hospodárskych rozhľadov) roč. 1929 (I), č. 1. 7. (Trocha odlišné údaje sú uvedené v *Slovenskom priemysle 1929*, I. c., 99.)

⁴³ Tamže.

⁴⁴ *Zpráva... v roce 1929*, I. c., 333.

⁴⁵ Tamže, 326.

⁴⁶ *Zprávy štatistického oddelenia*, I. c., 19.

Tabuľka 14

Živnost. inšp. (oblasť)	Roky												Úhrn za roky 1925—1929											
	1925			1926			1927			1928			1929			nové závod zariadené	zámknuté závod	rozšírené závod	zámknuté závod	závod znič- né požiarom				
	nové závod	rozšírené	zámknuté závod	závod znič- né požiarom	nové	rozšírené	zámknuté závod	zariadené	nové	rozšírené	zámknuté závod	zariadené	nové	rozšírené	zámknuté závod									
23. okres Bratislava	10	8	—	3	15	8	1	1	11	13	10	1	16	23	7	2	17	28	4	3	69	80	22	10
24. okres Nitra	—	3	1	—	4	2	1	—	5	5	2	—	6	12	—	3	7	13	4	4	22	35	8	7
25. okres Trenčín	5	8	2	1	4	17	1	4	1	7	5	2	2	13	9	4	6	19	5	2	18	64	22	13
26. okres Zvolen	20	—	8	—	9	3	3	2	7	16	2	3	6	13	1	2	7	9	5	2	49	41	19	9
27. okres Sp. N. Ves	1	4	3	1	3	1	—	3	7	5	1	—	3	2	4	2	4	2	4	—	18	14	12	6
28. okres Košice	—	—	2	1	3	2	3	—	8	2	3	1	9	3	5	1	6	6	3	2	26	13	16	5
Spolu	36	23	16	6	38	33	9	10	39	48	23	7	42	66	26	14	47	77	25	13	202	247	99	50

najvyšší počet (251). Počet konkurzov v tomto mesiaci (57) dosiahol najvyšší bod za všetky predchádzajúce roky.⁴⁷ Blížil sa koniec prechodnej, čiastočnej konjunktúry slovenského priemyslu.

Aby sme dôkladnejšie poznali vývin slovenského priemyslu za stabilizácie, nemôžeme obísť takú dôležitú otázku, ako je lokálne rozmiestnenie podnikov. Ukážeme, ako sa vyvíjal priemysel v jednotlivých oblastiach⁴⁸ (tab. 14).

Z uvedených údajov sa jasne črtá značne veľký rozdiel medzi jednotlivými oblasťami. Možno konštatovať, že za stabilizácie sa na Slovensku vyvíjala najpriaznivejšie bratislavská oblasť (zhruba dnešný Bratislavský kraj), najpomalšie sa vyvíjal priemysel na východnom Slovensku (oblasť Spišská Nová Ves — zhruba dnešný Prešovský kraj). Z celkového počtu novozaložených podnikov až 34 % ich vzniklo v bratislavskej oblasti a iba

⁴⁷ Zprávy štatistického oddelení, I. c., roč. 1929 (I), 2, 157.

⁴⁸ Vypracované podľa Úřední zpráva živnostenských inspektorů v roce 1925—1929.

8 % v oblasti Spišská Nová Ves. Z toho vidieť markantne veľký rozdiel medzi oboma oblasťami — zaostávanie jednej — napredovanie druhej. Ak od novo-založených podnikov odpočítame zaniknuté, vidíme, že v Prešovskom kraji bol prírastok iba 6 závodov, zatiaľ čo v Bratislavskom kraji 47 závodov.

Ak porovnávame oblasti podľa novo-založených podnikov, zisťujeme, že najnepriaznivejšie sa na Slovensku vyvíjalo severozápadné Slovensko — zhruba dnešný Žilinský kraj. Tu počet zaniknutých závodov prevyšoval počet novo-založených — čo nevidíme ani v jednej oblasti.

Po bratislavskej oblasti najväčší rozmach zaznamenalo stredné Slovensko. Obmedzenejšie sa vyvíjal priemysel v nitrianskej a košickej oblasti.

Na východnom Slovensku (Košice, Spišská Nová Ves) vznikali v drvivšej väčšine iba podniky drevárskeho priemyslu. V ostatných oblastiach sa vyvíjal najviac priemysel stavebných hmôt, drevársky priemysel (Zvolen, Trenčín) a potravinársky priemysel (Nitra). V Bratislavskom kraji sa vyvíjali všetky uvedené odvetvia, no najviac na Slovensku sa vyvíjal kovopriemysel (4 nové závody, 5 rozšírilo výrobu) a chemický priemysel (10 nových závodov, 15 rozšírilo výrobu).

Záverom možno konštatovať, že uvádzané údaje zo Zpráv živnostenských inšpektorov nám dokazujú, že v rokoch stabilizácie išlo na Slovensku o zvýšenie a oživenie výroby, že slovenský priemysel prežíval (síce obmedzene) konjunktúru.

Dokladajú to aj fakty o zamestnanosti v priemysle. (Uviedli sme už zamestnanosť v 83 podnikoch.) Ak roku 1924 bolo v baníctve (na Slovensku) zamestnané 7884 osôb, tak v nasledujúcom roku sa tento počet zvýšil na 8112 osôb. Roku 1926 činil počet zamestnaných 8978, ešte o rok neskôršie 9998 osôb. Roku 1928 sa tento počet zvýšil na 10 300 osôb a roku 1929 dosiahol číslo 10 961. Pozorujeme neustále vzrastajúcu tendenciu, t. j. ide tu o zvýšenie (v rokoch 1924—1929) 39,4 %. V ťažbe uhlia sa počet zamestnaných v rokoch 1924—1929 zvýšil o 69,4 %, v ťažbe železnej rudy o 48,4 % (3446 na 5092).⁴⁹ Počet robotníkov v celulózkach stúpol zo 642 (rok 1923) na 1050 (roku 1928), t. j. o 51 %, počet robotníkov v kožiarskom priemysle stúpol v období stabilizácie o 46 %, v niektorých odvetviach textilného priemyslu (spracovanie ľanu, konopi) o 74 %, dokonca počet robotníkov textilného priemyslu v ďalších odvetviach (bavlna) prevyšoval aj počet robotníkov pred svetovou vojnou o 22 %.⁵⁰

Pri niektorých odvetviach dochádzalo aj k opačnému vývinu — počet robotníkov klesal — zatiaľ čo sa výroba zvyšovala. No vcelku možno konštatovať, že *zamestnanosť robotníctva na Slovensku v rokoch stabilizácie*

⁴⁹ Zprávy SÚS XI, 1. c., 1007—1048; Slovenský priemysel roku 1929, 1. c., 25.

Pravda, aj tu treba vidieť, že počet baníkov roku 1929 je ešte stále o 13,2 % menší oproti roku 1921 (12 626 baníkov).

⁵⁰ Slovenský priemysel 1929, 1. c., 45, 47, 55.

stúpala každým rokom viac. Dokladajú nám to jasne údaje o nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1925—1929⁵¹ (tab. 15).

Uvedené údaje nemožno považovať za presné,⁵² pretože mnoho nezamestnaných sa o prácu u sprostredkovateľní nehlásilo a sprostredkovateľne boli len v malej časti okresov. No predsa nám tieto údaje aspoň približne ukazujú *tendenciu vývoja nezamestnanosti*. Ide tu o priamočiary pokles, stále väčšie znižovanie počtu nezamestnaných. Vcelku v uvedenom období (1925—1929) činí tento pokles až —36,5 %. Konštatujeme, že zatiaľ čo sa zamestnanosť zvyšovala, počet nezamestnaných na Slovensku, a to pokiaľ ide o tendenciu, priamoúmerne klesal. Celkový počet nezamestnaných klesal však veľmi pomaly. Ukazuje to na skutočnosť, že v období stabilizácie bol na Slovensku stále veľký počet ľudí hľadajúcich márne prácu. Priemysel neprežíval takú konjunktúru, ktorá by vedela dať prácu všetkým uchádzačom.

Na začiatku stabilizácie, keď sa objavili značné výrobné možnosti, podnikatelia zvyšovali robotníkom mzdy. Býva to zákonitosť každej konjunktúry — kapitalisti na jej začiatku zvyšujú mzdy, aby získali robotníkov pre vyššie výkony. Tak baníkom v železorzudných baniach zvýšili v rokoch 1924—1925 priemerné mzdy (za 1 smenu) z 19,76 Kč na 22,52 Kč teda o 13,9 %, hoci výkonnosť robotníctva klesla o 7,5 %. V baniach na uhlie mzdy robotníctva stúpili o 1,6 %, zatiaľ čo v uvedených dvoch rokoch výkonnosť klesla o 8,8 %.⁵³ Znamenalo to, že robotník pracoval menej a zarobil viac ako v predchádzajúcom období. Tak to bolo aj v iných priemyslových odvetviach.

Tabuľka 15

Roky	Počet sprostredkovateľní	Počet nezamestnaných
1925	17	16 914
1926	17	14 325
1927	17	14 151
1928	18	11 115
1929	18	10 722

⁵¹ *Statistická príručka RČS III*, Praha 1928, 367n; *Statistická príručka RČS IV*, Praha 1932, 333n.

⁵² Nepresnosť buržoáznej štatistiky nezamestnaných vynikla zvlášť roku 1930, keď sa pri sčítaní ľudu odpovedalo na otázku, že či je zárobkovo činná osoba toho času úplne nezamestnaná. Podľa hlásení 24 sprostredkovateľní práce na Slovensku bolo k 30. 11. 1930 8260 nezamestnaných. No podľa sčítania ľudu z 1. 12. 1930 ich bolo 39 245. Teda sprostredkovateľne nezachytili viac ako 21,05 % nezamestnaných, t. j. $\frac{1}{5}$. Možno predpokladať, že aj v období stabilizácie štatistické údaje vyjadrovali $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{6}$ skutočného počtu nezamestnaných. Nedostatkami buržoáznej štatistiky sa kriticky zaoberal Kapp O., *Žaluje Slovensko právom na nezamestnanosť?*, *Hospodárske rozhľady* 1927, 273—280, ktorý však skutočné údaje skreslil (namiesto 17 sprostredkovateľní uviedol len 8), no správne poukázal na veľké rozdiely medzi Slovenskom a českými krajinami, kde bolo mnohonásobne viac sprostredkovateľní práce ako na Slovensku. (1 sprostredkovateľná práce v Čechách pripadla na 33 obcí, no na Slovensku až na 439 obcí.) Dosiaľ najdôkladnejší rozbor nedostatkov štatistiky nezamestnaných podal Štern E., *Kritický rozbor péče o nezamestnané v Československu*, *Sociální revue XIII*, Praha 1932, 1—27.

⁵³ *Slovenský priemysel roku 1929*, I. c., 26.

Uviedli sme dosiaľ celý rad faktov o spôsobe procesu dočasnej stabilizácie na Slovensku v priemysle.⁵⁴ Možno sa nazdávať, že obdobie konjunktúry muselo na Slovensku (ako aj inde) vyvolať k životu a zosilniť oportunistické nálady v robotníckom hnutí. Maloburžoázne sproletarizované živly videli v týchto kladných črtách stabilizácie (vzostup výroby, zamestnanosti, zvýšenie miezd, vzrast nových závodov, pokles nezamestnanosti atď.) príznaky stálej a večnej trvanlivosti kapitalistického výrobného spôsobu. Nechceli vidieť jej záporny.

Ak sme pri objasňovaní kladných stránok stabilizácie ukazovali trik kapitalistov so zvyšovaním miezd v prvom období dočasnej stabilizácie, ukážeme si aj druhú stránku tejto veci. V rokoch 1925—1928 v uhoľných baniach na Slovensku stúpila výkonnosť robotníctva o 14,0 %. No mzdy robotníctva stúpili iba o 6 %. Znamená to, že baník za dvojnásobne vyšší výkon nedostal dvojnásobne vyššiu mzdu, ale ani jej polovicu. Ešte väčší rozdiel môžeme vidieť u baníkov zo železorudných baní. Výkonnosť týchto baníkov stúpila v rokoch 1925—1928 o 35 %. Ich mzda však stúpila iba o 8 %.⁵⁵ Znamená to, že za štvornásobne vyšší výkon nedostali plnú mzdu, ale menej ako 1/4 tejto mzdy. Ak kapitalisti zvyšovali robotníctvu mzdy pri zníženom výkone za 1 rok, tak ďalších päť rokov mu znižovali mzdy pri podstatne vyššom výkone. Bola to stará, vyskúšaná taktika kapitalistov. Robotníci boli stále viac vykorisťovaní. Pracovali mnoho, mzdy dostali málo. Radikalizácia robotníctva sa preto zákonite zvyšovala. Čím dlhšie boli robotníci nútení robiť v takýchto podmienkach, tým viac sa v nich nazhromaždilo potenciálnej sily.

Pri zvýšenom vykorisťovaní za maximálnej racionalizácie a pri rôznych úsporách na bezpečnostných zariadeniach, úrazovosť robotníctva zostávala vysoká. Ukážme si, aká bola úrazovosť robotníctva v priemysle na Slovensku v rokoch 1925—1929⁵⁶ (tab. 16).

⁵⁴ Zdá sa, že téza, ktorú vyslovil M. Gosiorovský (l. c., 5, 11, 13), že na Slovensku možno ľahko hovoriť o dočasnej stabilizácii kapitalizmu, totiž že vlastne *nejestvovala*, je nepodložená a nesprávna. Autor uvádza len niekoľko nepriaznivých faktov o pôsobení ekonomických procesov na Slovensku v období kapitalizmu vôbec a za stabilizácie zvlášť, no neuvádza fakty, ktoré jasne ukazujú na kladné stránky stabilizácie, t. j. na vzostup výroby, zamestnanosti atď. Treba vidieť, že *dočasná stabilizácia na Slovensku jestvovala*, pôsobila — hoci značne obmedzene a v menšej miere ako v českých krajinách. Naprosto jednostranne a na viacerých miestach chybné (str. 276 — počet robotníkov atď.), až na niekoľko údajov (str. 277 — tabuľka) sú vybrané fakty o hospodárskom vývine Slovenska od vzniku ČSR do roku 1929 v zborníku *Za bolševickú orientáciu KSČ* (Praha 1953, 275—282). Ide tu o sústredenie faktov, ktoré majú dokázať znižovanie životnej úrovne, zaostalosť a úpadok slovenského hospodárstva — teda negatívne fakty — no ani slovom sa nezmieňujú autori o pozitívnych prejavoch pôsobenia stabilizácie (vzrast zamestnanosti, vzostup priemyselnej — a nielen banickej a hutnickej výroby) v hospodárstve Slovenska.

⁵⁵ *Slovenský priemysel roku 1929*, l. c., 26.

⁵⁶ *Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1925—1929*, Praha 1926—1930.

Tabuľka 16

Roky	Úrazy	Smrteľné úrazy
1925	3499	95
1926	3356	62
1927	3056	65
1928	3493	69

Nie je náhodné, že na začiatku stabilizácie (1925) došlo k najväčšiemu počtu smrteľných a všetkých úrazov. Jasne sa tam ukazujú snaha kapitalistov po racionalizácii a úspore na účet zdravia robotníkov. No ani v nasledujúcich rokoch sa tento stav počtu úrazov nezmenšil, ale sa stupňoval. Ak si všimame počet smrteľných úrazov v rokoch 1926—1929, vidíme vzostup až o +34,4 %. Počet zranených roku 1928 sa vyrovnáva počtu z roku 1925.

Kým výkonnosť robotníctva stúpala, mzdy zostávali na Slovensku takmer nezmenené⁸⁷ (tab. 17).

Mzda robotníkov na Slovensku a Zakarpatsku bola roku 1926 o 13,9 % nižšia ako v Čechách. Do roku 1929 sa tento rozdiel prehĺbil na 14,7 %. Ak bol roku 1926 mzdový index na Slovensku nižší oproti Čechám o 4 body, roku 1929 bol nižší o 8 bodov. Svedčí to jasne o tom, že vykorisťovanie robotníctva na Slovensku bolo vyššie ako v Čechách. Slovenskí kapitalisti

Tabuľka 17

Roky	Denný mzdový priemer v Kčs		Mzdový index		
	Čechy	Slovensko a Zakarpat. Ukrajina	Čechy	Slovensko Zak. Ukraj.	Rozdiel
1926	27,83	24,06	87	83	-4
1927	28,10	24,37	88	85	-3
1928	28,90	24,60	90	85	-5
1929	29,07	24,81	94	86	-8

oveľa viac stabilizovali svoje panstvo na pote a krvi robotníkov, než ako to robili kapitalisti českí. Prirodzene, táto skutočnosť zvyšovala proletársku triednu nenávisť robotníctva na Slovensku, ktoré bolo tým viac rozhorčené nad útlakom ako v Čechách. Mzdy robotníctva na Slovensku v rokoch 1926—1929 stúpili iba o 3,1 %. Tieto fakty o rozdieloch miezd medzi českým a slovenským robotníctvom nezostali utajené. Vedelo sa o nich. A demagogické, kapitalistické živly (ľudáci) využili túto skutočnosť na rozsievanie národnej nenávisťi medzi slovenským a českým robotníctvom. Nepochybne tomu prispeli aj ďalšie disproporcie medzi pomermi v Čechách a na Slovensku. Ak maloobchodný index potravín činil roku 1929 v Čechách 132,6

⁸⁷ *Statistická príručka IV*, 1. c., 340; *Statistická ročenka RČS*, Praha 1934, 213.

bodov, na Morave 127,7 bodov — na Slovensku bol vyšší, činil — 133,2 bodov. Znamenalo to, že ceny potravín boli na Slovensku vyššie ako v Čechách a na Morave. Ešte väčší bol rozdiel vo veľkoobchodných cenách. Index týchto cien činil roku 1929 v Prahe 118,9 bodov, v Bratislave až 145,2 bodov.⁵⁸ Index životných potrieb činil v januári roku 1925 v Čechách 897 bodov, no na Slovensku až 937 bodov. V decembri 1925 bol tento index na Slovensku 896 bodov, no v Čechách iba 874 bodov.⁵⁹

Uvedené údaje jasne dokazujú, že robotník na Slovensku, zatiaľ čo pracoval viac za nižšiu mzdu, kupoval si drahšie potraviny, robotník v Čechách mal vcelku životnú úroveň vyššiu. To bol jeden zo základných rozdielov v stupni radikalizácie medzi robotníctvom v Čechách a na Slovensku. (Situácia v českom pohraničí bola podobná ako na Slovensku).

V období dočasnej stabilizácie začali v zosilnenej miere pôsobiť ekonomické procesy, ktoré rozhorčovali a radikalizovali nielen proletariát, ale aj širšie vrstvy pracujúceho ľudu, a to predovšetkým roľníctvo.

Drobní a strední roľníci na Slovensku sa zadlžili v povojnových rokoch u českých bánk a agrárneho veľkokapitálu. Kupovali si pôdu z tzv. pozemkovej reformy na dlh. Ak tento dlh vedela horko-fažko splatiť drobná časť stredných roľníkov, drvivá väčšina malých prídelcov nevládala platiť ani úroky za dlhy. Konkurencia veľkostatkov, nízka úrodnosť pôdy⁶⁰ im v tom bránili najviac. Nie je preto náhodné, že zadlženosť obyvateľstva na Slovensku (a to jeho základnej zložky — pracujúceho roľníctva) stúpala⁶¹ (tab. 18).

⁵⁸ *Statistická ročenka RČS*, Praha 1935, 144.

⁵⁹ *Die slowakische Industrie*, Bratislava 1926, 214.

T a b u l k a

Indexy maloobchodných cien potravín v ČSR v rokoch 1924—1929 (skúmaný je mesiac január v každom roku).

Miesto, krajina	Roky					
	1924	1925	1926	1927	1928	1929
ČSR	836	899	854	914	913	900
Čechy	842	897	862	927	918	906
Morava	797	880	822	886	886	874
Slovensko	873	937	880	914	943	925
Zakarpatsko	946	1040	953	1025	1025	981
Praha	775	831	805	850	846	815
Brno	752	829	791	832	842	851
Bratislava		neuvedené		986	1008	1018

Prebraté z príručky *Cenové zprávy SÚS*, 1929 (IX/21), 136.

⁶⁰ Popri tom treba vidieť, že výnosy pôdy na Slovensku boli v porovnaní s pomermi v Čechách veľmi nízke. Roku 1929 činil výnos pšenice na 1 ha v Čechách 20,4 q, na Slovensku iba 15,6 q, výnos cukrovej repy v Čechách 273,7 q, na Slovensku 199,5 q; zemiaky: v Čechách 152,4 q, na Slovensku 115,9 q (*Statistická příručka IV*, l. c., 61).

⁶¹ *Čs. statistika*, zv. 103, *Statistika civilního soudnictví za léta 1927—1931*, Praha 1935, 13.

Tabuľka 18

Roky	Zadĺženie a oddĺženie nemovitostí				
	nové zadĺženie		oddĺženie		prírastok zadĺženia v miliónoch Kč
	počet prípadov	hodnota v mil.	počet prípadov	hodnota v mil.	
1924	39 131	497	16 897	171	326
1925	43 949	712	18 425	172	540
1926	54 624	788	22 090	217	571
1927	64 854	945	24 376	305	640
1928	70 430	887	28 658	465	422
1929	83 495	1017	33 404	386	631

Ako vidieť z tabuľky, počet zadĺžených prípadov z roku na rok priamočiaro vzrastal. V rokoch 1924—1929 sa tento počet zväčšil o 113 %. Stále viac nemovitostí drobných výrobcov (majetku, pôdy, obydľí) mali v rukách fakticky banky a agrárny veľkokapitál. Ak roku 1924 ešte prírastok zadĺženia činil 326 miliónov Kč, tak do roku 1929 vzrástol o 93,5 % — t. j. na 631 miliónov (roku 1930 prírastok činil až 1711 miliónov Kč). Počet prípadov oddĺženia vzrastal stále menšou mierou ako počet prípadov zadĺženia.

Okrem toho, že pracujúce roľníctvo a proletariát gniavili veritelia, banky a úžerníci (dedinskí boháči), prispieval k tomuto sociálnemu útlaku vysokou mierou buržoázny štát. Ukazovalo sa to jasne na vzostupe daňového zafazenia obyvateľstva. Ak roku 1919 na 1 obyvateľa v ČSR pripadalo 143,73 Kč daní, roku 1922 už pripadlo 646,84 daní, do roku 1926 sa tento podiel zvýšil na 694,60 Kč a roku 1929 na 1 obyvateľa pripadlo až 779,42 Kč.⁶² Teda od roku 1919 do roku 1929 stúpili dane až o 444 %, v rokoch 1926—1929 tento vzostup už nebol taký vysoký, no predsa sa daňové zafazenie zväčšilo až o 12,2 %.

Nie je náhodné, že za takejto situácie sa do nebvývalej miery stupňovali exekúcie na Slovensku. Kapitalisti si právnou cestou (t. j. formou verejnej krádeže) vzali často posledný majetok hladujúcich roľníkov alebo proletárov.

Tabuľka 19

Roky	Exekúcie povolené		
	na nemovitosti		na movitosti
	abs.	z toho nútenou dražbou	abs.
1925	31 127	5 978	115 686
1926	36 071	6 545	114 691
1927	44 769	7 595	228 790
1928	44 091	7 854	256 082
1929	51 172	8 574	290 175
Spolu	207 158	36 546	1 037 424

⁶² Praha, 7. 6. 1931, PMV K/28/4.

O exekúciách na Slovensku a Zakarpatskej Ukrajine v rokoch 1925—1929 dáva viac ako výrazný obraz tab. 19.⁶³

Aj tu vidíme jednoznačnú vzostupnú líniu. Počet exekúcií na nemovitosti v rokoch 1925—1929 vzrástol o 64% (exekúcie dražbou o 44%) a na movitý majetok o 151%. Zvlášť vysoký je počet exekúcií nútenou dražbou — tvorí až 17—20% všetkého počtu exekúcií na nemovitosti. Tento druh exekúcií bol najbrutálnejším vyjadrením sociálneho útlaku pracujúceho človeka; často dovedol postihnutých do úplného zúfalstva alebo do otvoreného boja, vzbury.

Vyššie milióna povolených exekúcií na movitosti v období 5 rokov — to je zvlášť názorný príklad drancovania pracujúceho ľudu vykorisťovateľskými triedami. Drobní roľníci, poloproletári, vyhnaní z pôdy, z chalupy, zostali odrazu bez základných prostriedkov a zdrojov obživy. Rozhorčilo ich kruté bezprávie, vznášali svoj neuvedomelý hnev a svoju nejasnú, živelnú nenávisť medzi široké vrstvy malovýrobcov.

Avšak exekúcie nepostihovali iba pracujúce roľníctvo a proletariát. Zasahovali v značnej miere (stupňovanejšie) aj vrstvy maloživnostníkov, maloobchodníkov, a to vo forme konkurzov a vyrovnaní⁶⁴ (tab. 20).

Ak vynecháme rok 1924, keď ešte doznievali následky povojnovej krízy (1921—1923), počet konkurzov sa v rokoch 1925—1929 zväčšil o 43,7%, počet vyrovnaní v tomže období o 43,1%. Aj tu pozorujeme u oboch vzostupnú tendenciu: u konkurzov sa dosahuje vrchol roku 1928, u vyrovnaní roku 1929.

Konkurzy a vyrovnania, ktorými veľkokapitál, monopoly a banky ubíjali, ruinovali drobných živnostníkov a maloobchodníkov — spôsobovali proletarizáciu týchto malovýrobcov, zbavovali ich často značnej časti majetku (ak nie všetkého). Roku 1929 zo všetkých konkurzov pripadlo až 32 na obchod (t. j. 69,6% z celkového počtu). Konkurzy tu zasiahli 30 drobných obchodov s potravinami, textilom a pod., 13 konkurzov zasiahlo v priemysle zasa drobných podnikateľov. Podobná bola situácia aj u vyrovnaní, 72,4% všetkých vyrovnaní pripadlo na obchod. Bolo postihnuté 314 malých obchodov (najviac s odevným tovarom). V priemysle bolo postihnuté zasa 105 malovýrobcov.

Tabuľka 20

Roky	Konkurzy	Vyrovnania
1924	52	304
1925	32	350
1926	36	431
1927	42	405
1928	50	409
1929	46	501

⁶³ Čs. statistika, zv. 103, 1. c., 16*, *Statistická příručka RČS IV*, 1. c., 378. *Zprávy SÚS XII* (1931), Praha 1931, 1944. (V štatistike sú Slovensko a Zakarpatsko zlúčené).

⁶⁴ *Zprávy SÚS XII*, 1. c., 1940. *Slovenský priemysel roku 1929*, 1. c., 102.

Celé zvýraznenie sociálnej a hmotnej biedy slovenskej pospolitosti vari najjasnejšie odkrýva vysťahovalectvo. Vysťahovalectvo — to bol posledný prostriedok riešenia nezamestnanosti, trvalého hladovania. To bol dôsledok hospodárskeho vývinu Slovenska. Ukazuje nám jasne aj na pomery za dočasnej stabilizácie⁶⁵ (tab. 21).

Tabuľka 21

Roky	Trvalé vysťahovalectvo			Sezónne (poľnohosp.) vysťahovalectvo		
	abs.	% podiel z ČSR	pristahoval. návratilci	na poľn. práce do Nem. a Rak.	na 10 tisíc obyv. pripadlo	na poľnohosp. práce do českých krajín
1924	35 202	64,8	2 587	7 455	23,8	12 398
1925	8 715	45,0	2 599	11 042	34,8	13 857
1926	14 409	55,1	3 833	11 952	37,3	16 661
1927	12 053	51,1	2 952	12 695	39,3	16 615
1928	13 544	55,2	2 924	15 403	47,3	16 905
1929	19 401	63,2	2 494	16 865	51,3	18 584
Spolu	103 324	—	17 389	—	—	—

- Roku 1924 vidíme ešte doznievanie hospodárskej krízy 1921—1923. Sú to vlastne jej sociálne následky. S príchodom stabilizácie vidíme prudký pokles vysťahovalectva roku 1925. Je to jedna z kladných stránok stabilizácie, prejavujúca sa v zvýšení zamestnanosti obyvateľstva a teda aj znížením vysťahovalectva. No vzápätí vidíme aj záporné črty pôsobenia stabilizácie v neskorších rokoch. Stále menej ľudí nachádza doma prácu — musí ju hľadať za hranicami. Od roku 1925 do roku 1929 sa počet vysťahovalcov zväčšil až o 121%. Najvyšší stupeň dosiahol práve vo vrcholení dočasnej stabilizácie. Tak na jednej strane vidíme najvyšší rozvoj výroby, najvyšší počet zamestnaných v priemysle — na druhej strane aj najvyšší počet (za obdobie stabilizácie) tých, ktorí nemôžu nájsť doma prácu a odchádzajú buď natrvalo alebo iba na sezónu (od jari do jesene) za prácou do cudziny. Najvyšší stupeň dosahuje (roku 1929) aj sezónne vysťahovalectvo do Rakúska a do českých krajín.⁶⁶ Pravda, nejde tu o nejaký paradox. Ak na jednej strane vrcholia kladné stránky stabilizácie: výroba, zamestnanosť, počet smien atď. atď., na druhej strane vrcholia negatívne, jej protikladné stránky (vysťahovalectvo, exekúcie, konkurzy a vyrovnania, zvýšenie vykorisťovania robotníkov a zníženie red-

⁶⁵ Statistická príručka RČS IV, I. c., 41. Zprávy SÚS 1929, 607, 1930, 711.

⁶⁶ Sezónne vysťahovalectvo do českých krajín sa regrutovalo najmä zo západného Slovenska, najmä zo Žilinského kraja. Od roku 1924 do roku 1929 vzrástlo o 50,3%. Každý rok sa priemerne vysťahovalo na sezónne práce 15 865 ľudí. Druhý prúd sezónneho vysťahovalectva (do Nemecka a Rakúska) smeroval v prevažnej miere do Rakúska. Od roku 1924 do roku 1929 počet vysťahovalcov — najmä tvorených z poloproletárov, drobných roľníkov a nádeníkov — neustále sa zväčšoval. V uvedených rokoch vzrástol až o 127%. Zatiaľ čo na 10 tisíc obyvateľov v ČSR pripadlo roku 1929 iba 13,8 vysťahovalcov, na Slovensko ich pripadlo 51,3%. (Sezónnemu vysťahovalectvu do Nemecka a Rakúska bude treba venovať oveľa väčšiu pozornosť ako doteraz. Nespomína sa dokonca ani v špeciálnej štúdiu Bielika F., Príspevok k otázke vysťahovalectva zo Slovenska v r. 1919—1924, HČ I, 1953, 505—520.

nych miezd, zvýšenie zadĺženosti obyvateľstva atď. atď.). Ide tu o celý zložitý proces dočasnej stabilizácie, o jej základné hybné protiklady, ktoré nakoniec priviedli jej pád. Nie je náhodné ani, že práve v rokoch 1928—1929 sa zauzlili, vyhrotili všetky tieto protiklady v ekonomike a sociálnych činiteľoch. Aj kladné aj negatívne stránky sa vyvíjali počas stabilizácie — neustále sa od seba vzdalujú, až dosiahli roku 1929 najvyhranenejší protiklad a rozdiely. Pocho-piteľne, museli sa stretnúť v boji v nezmieriteľných antagonistických rozporoch.